
GULISTON*Sa'diy*

BIR DASTA GUL

Sharq klassik adabiyotining buyuk namoyandalaridan biri Muslihiddin Sa'diy Sheroziy (1184—1292) O'rta va Yaqin Sharq o'lkalarida Shayx Sa'diy nomi bilan mashhur. Uning ajoyib asarlari o'zbeklar orasida ham keng tarqalgan. «Guliston» va «Bo'ston» kabi axloqiy kitoblari eski o'zbek maktablarida darslik sifatida o'qitilar edi.

Fors-tojik adabiyoti tarixida Sa'diyning mavqei juda baland. U birinchi bo'lib g'azal formasini mustaqil janr darajasiga ko'tardi. Uning «Kulliyot»iga 4 devon (gazallar to'plami) kiritilgan.

«Kulliyot»ga kiritilgan badiiy asarlar ichida eng mashhurlari 1257 yilda yozilgan «Bo'ston» va 1258 yilda yozilgan «Guliston» asarlaridir.

«Guliston» o'ziga xos didaktik hikoyalar va she'riy aforizmlar to'plamidir. Kitob 8 bobdan iborat. Fors-tojik prozasining klassik namunasi bo'lmish bu asar soddalik, original go'zallik, voqelikni to'g'ri yoritish bilan kitobxonni maftun etadi. Jahongashta shoir o'z hayotida ko'rgan, bilgan voqealarni bayon etib, ulardan axloqiy xulosalar chiqaradi. Undagi qisqa-qisqa hikoyalarda dunyo-dunyo ma'no bo'lgani uchun ham bu kitob jahon adabiyotining oltin fondiga kirgan. Adabiyotshunoslar iazdida fors-tojik klassik poeziyasining eng porloq asari Firdavsiyning «Shohnoma»si bo'lsa, nasriy asarlarning eng barjastasi «Guliston» hisoblanadi.

Vu ta'limiy asarda yozuvchi o'z davridagi eng muhim va katta-katta siyosiy, iqtisodiy voqealarni aks ettirar, axloqiy normalarni talqin etar ekan, o'sha davr kishilarining xilma-xil obrazlarini yaratadiki, bu obrazlarning umumlashtiruvchi kuchi ham, ta'sir doirasi xam shoirning o'z yurti va davri che-garasidan chiqib ketadi. Uning ilg'or orzulari umumbashariyat orzulari bilan hamohang. Shuning uchun ham bu asar jahon adabiyoti durdonalari qatoridan joy olgan.

Sa'diy o'z zamonining yetuk pedagogi, dono, insondo'st, murabbiy shoiri, chuqur psixolog olimi bo'lgan.

Bu ulug' donishmandning keng va rango-rang ijodida biz yorqin misralar bilan bir qatorda u yashagan davrning qora tamg'asi tushgan dog'larni ham ko'ramiz.

Sa'diy ko'p sayohat qilib, hayot tajribasi orttirgan bilim-don. U dovdirab, yo'l topolmay

qolgan kishilarni sargardonlikdan qutqarish, ularga to'g'ri yo'lni ko'rsatib berishni o'zining burchi hisoblaydi. U bir she'rda:
Chu ko'rding ko'r kishi yo'linda chohdir,
Indamay o'tirsang katta gunohdir, —

der ekan, boshqalarga ham shu burchni uqtiradi. Sa'diy nazarida inson faqat o'zi uchun emas, boshqalar taqdiri uchun ham, butun bashariyat taqdiri uchun ham javobgar.

Insonning ko'zini ochishga, unga yashamoq yo'llarini o'rgatishga umrini bag'ishlagan Sa'diy hayotda insonni pok, irodali, kuchli va mag'rur ko'rishni istaydi.

Insoniy qadr-qimmatni u birinchi galda mehnatda, o'z mehnatiga, bilimi va hunariga tayanishida, birovga xor bo'lmaslikda deb tushunadi va shunday ta'lim beradi:
O'z mehnatidan non yegan kishi
Hotam minnatidan ozod yoz-qishi.

Hamma narsa faqat harakat va jasorat bilan qo'lga kirishi mumkinligini «Guliston»ning ko'p hikoyalarida lo'nda qilib ko'rsatib berilgan.

Rizqingdan ortiqni yeb bo'lmasa ham,
Talabda bo'lmag'il dangasa, begam.

G'avvos nahang ogzin o'ylasa agar,
Qo'lga kiritolmas hech durru gavhar.

Sher nima ovlay olur toki inidan chiqmay,
Changaliga ne tushar yerda yotsa qarchig'ay.

Shuning uchun ham u kishi qadrini, insonniig insonlik sharafigini yerga uradigai ta'ma, hasad va shunga o'xshash past odatlarni qattiq qoralaydi:
Olib borma shohga ta'mali so'zing,
Ta'mani yo'qotganda shohsan o'zing.

Jirkanchdir xor bo'lib topshgan ovqat,
Qozon to'lur, ammo or bilaya faqat.

Insondagi yomon xislatlarni orttiradigan, uni hatto yolg'onchilik, o'g'rilikka boshlaydigan, dag'dag'a, janjal chiqarib, inson sharafigini pastga uradigan mayxo'rlikni ham qattiq qoralagan shoir: «Asali arzimas nishi—zahriga» deydi.

Sa'diy hayotda mardonavor mehnatga, rostgo'ylikka, bilim, hunar orttirishga chaqiradi. U tekinxo'rlar va zolimlarni ayovsiz fosh qilib, hammaga ozor beruvchi zolim kishidan ko'ra odam yukini yengil qiluvchi ish hayvonlarini afzal ko'radi:

Bechora eshakki betamiedir,
Yuk ko'targani uchun azizdir,
Ishlovchi ho'kiz va yoki eshak
Zolim kishidan yaxshidir beshak.

Mardumozorlikka qarshi butun qahru g'azabini yo'naltirgan shoir bir she'rida bunday deydi:

It a'lo erur mardumozordan,
Kishilarni qiynovchi makkordan.

Shoir o'z asarlari bilan kitobxonlarda sofdillik va xalqparvarlik, jasurlik va mardlik, rostgo'ylik va samimiyat hislarini tarbiyalaydi. Mehnatsiz non yeyish erlikdan emasligini uqtiradi:

Halol ishla, mardlarcha ayshingni sur,
Uzi ishlamay yesa, nomard erur.

Dil, agar rostlikni etsang ixtiyor,
Dunyo xalqi senga bo'lur do'stu yor.

Yolg'onni, birodar, so'zlama zinhor,
Yolg'onchi doym xor, topmas e'tibor.

Yemak, uxlamak - vahshiy hayvon ishi,
Sho'odatni qo'llar aqlsiz kishi.

Sa'diy bolaga tarbiyani yoshlikdan berish kerakligini alohida ta'kidlaydi:

Kimga yoshlikdan berilmas odob,
Ulg'aygach, bo'ladi baxtsiz, dili gash.
Ho'l novda egilar qay xilda egsang,
Quruqni to'g'rilar faqat o't-otash.

Hayot hodisotlarga to'la, bolani hamma narsaga bardosh beradigan qilib mehnatda tarbiyalash lozim. Agar u mehnat ko'rmay, noz-ne'mat bilangina o'ssa, u birinchi qiyinchilik ko'rgandayoq chidash berolmay, o'zini yo'qotib qo'yadi:

O'zi buyurmoqqa o'rgangan kishi
Qiyin boshqalarga quloq solishi.
Kim agar o'sibdi nozu ne'matda,
Holi og'ir bo'lar qolsa kulfatda.

U ilm o'rganish bilan birga unga amal qilish lozimligini ham ayrim ta'kidlab o'tadi:
Harchand o'qibsan — bilimdonsan,
Agar amal qilmading — nodonsan.

Qarilik zaifliklarini «Guliston»da chin insoniy tuygʻu bilan tasvirlab, yoshlarni keksalar qoʻlini tutishga chaqirib shoir aytadi:

Keksadan istama quvnoqlik havas,
Yoshlik oʻtmish, oqar suv ortga qaytmas.
Ekinga yetarkan oʻroq vamonlari,
Sabzadek mavj urmas, tinar javloni.

Ammo u keksalarni ham oʻz yoshiga va mavqeiga munosib xatti-harakatda boʻlishga, yoshlarga kulgu boʻlmaslikka chaqirar ekan, yozadi:

Qarigach tashlagil yoshlikni tamom,
Oʻyinqaroqlikni yoshga qil in'om.
Sa'diy avvalo oʻz eli, xalqiga vafodorlik, oʻz vatani boishga biror ogʻirlik tushsa
balogardon boʻlish hislarini tarbiyalashga chaqiradi. Shunday hikoyalaridan birini
quyidagi misralar bilan tugatadi:
Oʻgʻliga otasi qildi vasiyat:
«Baxtiyor bolam, qoʻy qulogʻingga pand —
Oʻz ahliga vafo qilmagan kishi,
Na sevimli boʻlur va na donishmand».

Inson hayoti koinot tarixiga nisbatan bir damgina davom etadigan qisqa vaqtni tashkil qiladi, u kishiga bir marta berilgan eng qimmatli boylik, uni behuda oʻtkazish yaramaydi: Kimki befoyda umrin oʻtkazdi,
Hech narsa olmasdan, oltin ketkazdi.

Oʻlkan daho Sa'diy oʻzi taʼkidlaganidek u buyuk jasorat koʻrsatib, insoi uchun ajoyib asarlar qoldirdi.

Ulugʻ nemis shoiri Gyote Sa'diyni «juda mahsuldor va fayzli», «hayot tajribasi bilan boyigan juda yaxshi shoir» deb hisoblagan.

Sa'diy asarlari Gʻarbiy Yevropada allaqachonlardan beri maʼlum boʻlgan. Mashhur fransuz faylasufi va yozuvchisi Volʼter «Guliston»dan xabardor boʻlgan va baʼzi sheʼrlaridan foydalangan.

«Guliston» XVII asrning birinchi yarmidayoq Yevropa tillariga tarjima qilinib, tarqala boshlagan edi.

Sa'diyning oʻlmas asari birinchi bor fransuz tiliga tarjima qilinib, 1634 yilda Parijda nashr etilgan edi.

Soʻngra u fransuzchadan nemis tiliga tarjima qilinib, 1036 yilda bosilib chiqqan edi. Undan keyin ham Yevropa va boshqa bir qancha xalqlar tiliga tarjima qilingandir.

«Guliston» rus tiliga ko'p marta tarjima qilingan. Bular orasida A. Kozimbek (1829), S. Nazaryans (1857), K. Lombars (1862), I. Xolmogorov (1882), Ye. E. Bertel's (1922) tarjimalari bor.

Bu nodir asar 1390—1391 yillarda Sayfi Saroyi XIX asrning ikkinchi yarmida mashhur shoir Ogahiy, 1909 yilda Murodxo'ja domla Solihxo'ja o'g'li tomonidan o'zbek tiliga ham tarjima qilingan.

SSSR Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik institutida sovet olimi Rustam Aliev tomonidan «Guliston»ning tanqidiy teksti tayyorlandi va shu tekst asosida badiiy (1957) hamda akademik (1959) tarjimalar bosilib chiqdi. Qo'lingizdagi bu kitob Moskvada 1959 yilda nashr etilgan va 1966 yilda Tehronda chiqqan to'liq bosmasidan tanlab olib tuzilgan matndan tarjima qilindi.

DEBOCHA - KITOBNING YOZILISH SABABI

Bir kun kechasi o'tgan kunlarimni eslab, behuda ketgan umrimga afsus-nadomatlar chekar, ko'nglim uyi toshini olmos yanglig' ko'z yoshlarim bilan teshar va o'z holatimga munosib tushadigan ushbu baytlarni o'qir edim:

Har damda umrdan nafas o'tadi,
Bir qiyo boqquncha yitib ketadi!
Uyquda o'tganday o'tdi ellik yil,
Qolgan besh kun umr qayg'usin qilgil.
Ishni bitirmagan uyatda qolur,
Karvon nog'orasidan ortda qolur.
Yo'lovchining tonggi shirin uyquasi
Manzilga yetishga to'siq bo'lgusi.
Kim bu yerga keldi, bir bino soldi,
O'zi jo'nab ketdi, o'zgaga qoldi.
Birovlar qilsa xam shuningdek havas,
Imorat bitmadi, bitmadi nafas.
Vafosiz dunyoga dil berma zinhor,
Hech kimga do'st bo'lmas charxi kajraftor.
Uladi shubhasiz yaxshi ham yomon,
Baxtlidur yaxshi nom qoldirgan inson.
Tiriksan go'ringga gullar ekib qol,
Keyin qo'zg'almoqqa qolmagay majol.
Davron oftobu, umr xuddi qor,
Tiriksan, mag'rurlik qilmagil zinhor.
Puling yo'q, bozorda nima qilasan,
Qo'rqaman sallangdan ajrab kelasan.

Kimki o'z hosilin xom yeb tugatar,
Kuz kuni xirmondan mashoqlar terar^[1].

Shunday xayollarga borib, o'ylab ko'rganimdan so'ng, oxirida pushaymon qilmaslik va kelgusida o'z sha'nimga quyidagi baytni ep bilmaslik uchun xilvatga chekinishim, do'stlar suhbatini tark qilishim, siyna daftaridagi behuda so'zlardan qutulishim kerak, degan qarorga keldim.

Biror burchakda tilsiz, gungu lol o'tirguvchi odam
Tilin tiymoqni bilmovchi kishidan afzalu ko'rkam.

Shu vaqt bir mahallar g'am kajavasida hamrohim, hujramda dilxohim bo'lgan do'stlarimdan biri, eski odati bo'yicha, eshigimdan kirib keldi. U qanchalar xazil-mutoyibalar qilmasin va xandon tashlab kulmasin, men unga javob bermadim, ibodatdan bosh ko'tarmadim. Shunda uning ko'ngli o'ksidi, menga qarab dedi:

Bukun so'zlamogga senda imkon bor,
Har qancha yaxshi so'z topsang, aytib qol.

Ertaga ajalning elchisi kelgach,
Tiling qimirlashga topmagay majol.

Yaqin do'stlarimdan biri unga voqeani tushuntirib, dediki: «Sa'diy qolgan umrini toat-ibodatda, xomushlik, sukunatda kechirmogga azm va jizm etdi. Agar qurbing yetsa, sen xam shunday qilmog'ing maslahatdir».

Do'stim javobida dedi:

«Xudoning azimligi va oramizdagi do'stlikning qadimiyligiga qasamki, agar u men bilan avvaldagi yanglig' muomalada bo'lmasa, uni tashlab ketolmayman, nafas olmayman, tashqariga yo'l solmaymash Chunki do'stni ranjitgan nodon, ammo qasamni buzmoq osondir. Ichgan qasamining gunohini osongina bartaraf eta oladi, biroq uning tanlagan yo'li nodurustdir. Oqillar nazdida Alining qilichi g'ilofida va Sa'diyning tili komida, harakatsiz turmogi mantiqdan xorijdir».

Og'iz ichida til nedur, ey oqil?

Hunar xazinasin kalididur u.

Eshik yopiq ekan bilib bo'lmagay

U yerda nima bor, munchoqmi, inju.

Agarchi bilimdonlar huzurida jim turish
Odobdur. Ammo payti kelganida so'zlab qol.

Ikki hol aqlsizlik: gap kelganda gapirmay,

Zarur chog'da jim turmay, bo'lib ketish so'zamol,

Xulosai kalom, u bilan so'zlashmaslikning ilojini topa olmadim, shunday odam suhbatidan yuz o'girishni muruvvatdan deb bilmadim, zeroki, u mening samimiy o'rtog'im, sadoqatli do'stim edi.

Biror kishi bilan qilur bo'lsang jang,

Boplab tushirginki holi bo'lsin tang.

Zarurat yuzasidan gaplashmoqqa boshladikda, shavqu zavqqa to'lgan holda sayr etgali shahar tashqarisiga chiqdik. Fasli navbahor, qahraton sovuqning kuchi kettan, gulu chechaklar davroni yetgan edi.
Daraxtlar ustida yashil ko'ylagi
Bayramda baxtlilar kiyganday yangi.

Jaloliy oy-Urd-bihisht avvali —
Bulbullar sayraydi gul butog'ida:
Qizil gul bargida injuday shabnam
Ter kabi g'azabli yor yonog'ida.

Do'stlarimizdan birining bog'ida tunab qolishga to'g'ri keldi. Bu juda ajoyib bir joy bo'lib, g'oyatda safobaxsh, dilrabo, daraxtlari bir-biriga ayqashib ketgan, yeriga rango-rang shisha parchalari to'shalganga o'xshar, tepadan osilib turgan uzum boshlari esa, Surayyo yulduzlar turkumini eslatardi:
Irmoqlar shildiroq, jannatday bog'lar,
Qushlarning sayrashi mukammal, mavzun.
Uru qir lolalar bilan rango-rang,
Mevali daraxtlar ajib gunogun.

Daraxtdan quyiga tushgan ko'lanka
Yerlarni gilamday bezar bus-butun.
Erta tongda, shaharga qaytmoq fikri bog'da qolmoq orzusidan g'olib kelgan mahalda, do'stim etagini atirgul, rayhon, sunbul, nozbo' va boshqa gullar bilan to'ldirib, yo'lga chiqmoq taraddudida ekanini ko'rdim. Unga dedim: «O'zingdan maxfiy emaski, gulning baqosi va gulistonning vafosi yo'qdir. Donishmandlar: «Har nimarsaki, bevafor — muhabbat qo'yishga noravodur!» deb juda to'g'ri aytganlar. Do'stim dedi: «Xo'sh, u holda tadbir nimadir?» Men unga javob berib dedimki: «Mutolaa qilganlarga safo, tinglaganlarga shifo baxsh etadigan «Guliston» nomli kitob yozishim mumkin, uning yaproqlariga kuz faslining shafqatsiz qo'li yetmaydi va zamona o'zgarishlari uning xurram bahorini hazin kuzga aylantira olmaydi».
Har nechuk gul dilingni qilmas chog',
«Guliston»imdan ol biror yaprog'.
Gul zamoni besh, olti kundur bas,
Bu «Guliston» hamisha pok nafas.

Shu so'zlar og'zimdagi chiqar-chiqmas do'stim etagidagi gullarni yerga to'kib, mening etagimga yopishdi-da, xitob qildi: «Karam sohibi bo'lgan odam va'da berdimi — va'dasiga vafo qilmog'i lozim!» Usha kunning o'zidayoq kitobning notiqqlarga fasohat, adiblarga mahorat baxsh etadigan «Muomala va suhbat qoidalari» deb atalmish dastlabki ikki fasli bitdi. Qisqasi, gulistonda gullar tugamay hamon» bitib tayyor bo'ldi «Guliston»...

* * *

...To shoh saltanatining tiragi, hukumat ishlarining kengashchisi, faqirlarning panohi, musofirlarning takyagohi, ulamolarning murabbiysi, taqvodorlarning do'sti, fors xalqining iftixori, saltanatning quvvati, saralangan arkoni davlatning raisi, dinu dunyoning sha'nu shavkati, sultonlaru podshohlarning tayanchi, olamdagi eng buyuk odamlarning tillarida doston bo'lgan, barcha fazilatlarni o'zida mujassamlashtirgan olim, odil va g'olib Abu Bakr ibn Abu Nasr (olloh uning umrini uzun, martabasini baland, qalbini keng, ezgu ishlariga beradigan mukofotini farovon aylasin)ning tabarruk iltifoti ziynati bilan bezanmagunicha fikrimning kelinchagi ko'rksizlikdan xalos bo'lib, kasbi husn etmaydi, xijolatdan bosh ko'tarib, umidsizlik nazarini yerdan olmaydi va donishmandlar davrasida porlamaydi...

Tangri iltifoti menga bo'lsa yor,
Kitobni bezasa naqshi arjangiy.
Umidim shudurki, tortmayin malol
«Guliston» o'qigan chekmas diltangiy.
Xususan kitobim tojin bezatsa
Muborak zot ismi — Sa'd bin Zangi.
Kimga ko'lka solsa, qilsa inoyat
Dushmani do'st bo'lur, gunohi toat.

Uning barcha qullari va mulozimlariga ma'lum bir vazifa topshirilgandir. O'lardan qay biridir zimmasidagi mazkur vazifani ado etishda beparvolikka yo'l qo'ysa yoxud kamhafsasalik qilsa javobgar bo'ladi, koyish eshitadi...

Darveshlar toifasi esa, buyuklarning ne'matlariga shukur qilib, ularni duoda yod etadilar. Bu ishni oshkora qilishdan ko'ra yashirincha qilmoq yanada muvofiqroqdir, zeroki, birinchisi, ya'ni oshkora shukur etib, duoda bo'lmoq xushomadga yaqindir, ikkinchisi, ya'ni yashirincha hamdu sano o'qib, duoda bo'lmoq takallufdan yiroqu ijobatga yaqin bo'ladi:

Zamonaning onasi senday o'g'il ko'rarkan,
Quvonchidan tiklandi ko'kning bukri qomati.
Kuyning egiligichun bir bandani ilg'amang
Jahonlar yaratguchi tangrining chin hikmati.
Kimki ezgu nom bilan abadiy davlat topar
O'lsa ham yaxshilikla esga olingay oti.
Fazilat egalari maqtasin, maqtamasin,
Go'zal qizga kerakmas pardozechining xizmati.

Saroy xizmatini tark etib, go'shanishin bo'lmog'imning sababi quyidagichadir: hind faylasuflaridan bir guruhi bir joyga yig'ilib, Buzurjmehrning fazilatlaridan bahs etadilar, oxirida uning shoshilmay, salmoqlanib gapirib, tinglovchilarni maxtal qilib qo'yishidan

bo‘lak nuqsonini topa olmaydilar. Buzurjmehr bu gapni eshitib, shunday javob beradi: «Nima desam ekan?» deb o‘ylash, «Nega shunday deb qo‘ydim?» deb pushaymon bo‘lishdan yaxshiroqdir».

Dunyoni xo‘p ko‘rgan, so‘z ustasi chol,
So‘zlashdan ilgari aniqlar ahvol.
Og‘zingga kelganni valaqlay berma,
Keyinroq so‘zlaysan, bundan g‘am yema.
Uylab ko‘r og‘zingdan chiqarkan nafas,
Toki demasinlar: «Qil gapingni bas!»
So‘z bilan hayvondan ajralur inson,
Bema’ni gapirgan hayvondan yomon.

Ulug‘ hukmdorning donishmand vaziru vuzarolari oldida so‘zlashga yg‘in ochmoqqa jur‘at etsam, huzuri muborakka hech qanday qimmatga ega bo‘lmagan, arzimas narsani keltirganday bo‘laman. Gavhar bozorida munchoqning narxi bir arpa donacha ham bo‘lmaydi-ku axir! Quyosh oldida chiroq nursizlanadi, Alvand tog‘i yonida yuksak minoralar pastakkina ko‘rinib qoladi.

Kimiki maqtanib, desa «manman»
Unga hujum aylar atrofdan dushman.
Sa’diy tushkunduru ko‘ngli ozoda,
Tushkunla jang etmas hech kim dunyoda.
So‘zlashdan ilgari o‘ylab ol bir bor,
Avval tamal bosib, so‘ngra qo‘y devor.
Gulchilik qilaman, bo‘stonidan uzoq,
Go‘zal insonmanu Kan'ondan uzoq.

Men sun'iy gul yasay olaman, lekin gulzorda emas, gavharfurushlik qila olaman, ammo Kan'on shahrida emas. Luqmoni hakimdan: «Hikmatni kimdan o‘rgangansan?» deb so‘radilar. Luqmoni hakim shunday javob berdi: «Ko‘rlardan, ular oyoqlari ostini yaxshilab tekshirmay turib, qadam bosmaydilar». Arablarda: «Bir joyga kirishdan avval, u yerdan chiqish tadbirini ko‘r!» degan gap bor.

Xo‘roz urisharkan juda pahlavon,
Burgut changalida g‘oyatda nimjon.
Sichqon qarshisida mushuk arslonu,
Arslon qarshisida misoli sichqon.

Lekin ulug‘larning qo‘l ostilaridagi kishilarning ayrim nuqsonlaridan ko‘z yumish va kichiklarning qusurlarini oshkor qilmaslikdek olijanob xususiyatlariga amin bo‘lganimdan, muxtasar qilib, bir turkum nodir hikoyalar, masallar, hikmatlar, she’rlar, shuningdek, o‘tmish podshohlarning hayot va odatlari haqida bahs etadigan rivoyatlarni ushbu kitobimga to‘pladim, aziz umrimning bir qismini shu ishga sarfladim. Kitob yozishimning sababi shu edi.

Bu nazmu bu tartib yillar qolajak,

Biz esa zarradek to'zg'ib ketamiz.
 Bizdan qolajagi naqshlardur xolos
 Va bu borliq esa yo'qolur izsiz.
 Endigi yaxshilar bizni eslarkan,
 Ezgu so'zlar bilan, rahmat kutamiz.

Kitobni bitirib, boblarga ajratar ekanman, maqsadni muxtasar ravishda ifodalamoqqa alohida e'tibor berishni lozim ko'rdim va kitobxonlar zerikib qolmasinlar uchun jannat bog'lariga o'xshab ketadigan ushbu «Guliston»ni sakkiz bobga taqsim qildim:

- Birinchi bob — Podshohlar odati bayoni.
- Ikkinchi bob — Darveshlar axloqi bayoni.
- Uchinchi bob — Qanoatning fazilati bayoni.
- To'rtinchi bob — Sukut saqlashning foydalari bayoni.
- Beshinchi bob — Ishq va yoshlik bayoni.
- Oltinchi bob — Zaiflik va keksalik bayoni.
- Yettinchi bob — Tarbiyaning ta'siri bayoni.
- Sakkizinchi bob — Suhbat qoidalari bayoni,

Bu muddat juda ham xushvaqt ediq, bil,
 Olti yuzu ellik olti hijriy yil.
 Ishimiz to'g'ri yo'l ko'rsatmoq edi,
 Tangriga topshirib, jo'naymiz endi.

BIRINCHI BOB — PODSHOHLAR ODATI BAYONI.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir podshoh bir asirni o'ldirishga farmon berdi. Sho'rlik asir hayotdan umidi uzilib, podshohni boplab so'kishga boshladi. Zeroki: «Kishi jondan umid uzgani zamon, ko'nglida borini etadi bayon» degan xalq maqoli bor.

Kochishning iloji bo'lmasa agar,
 Qo'l bilan xanjarning damidan tutar.

Nochor qolgan kishi zo'r berar tilga,
 Mag'lub bo'lgan mushuk tashlanur itga.

Podshoh: «U nima deyapti?» deb so'radi. Sofdil vazirlardan biri: «Ey podshohi olam: «Har kimki g'azabin ichiga yutar, u, gunoh qilganning gunohin o'tar», deyapti», deb javob berdi. Podshohning rahmi kelib, asirni afv etdi. Sofdil vazirning payini qirqib yuradigan ikkinchi vazir gapga aralashib dedi: «Bizning mavkeimizda bo'lgan odamlar podshoh huzurida faqat rost so'zlashlari lozim. Bu asir podshohni haqorat kildi va sha'niga yomon gaplar aytdi». Podshoh bu so'zni eshitib, qosh-qovog'ini solib dedi:

«Sen aytgan rost gapdan ko‘ra uning yolg‘oni menga ko‘proq ma’qul tushdi, chunki uning Yolg‘oni xayrixohlik yuzasidan aytilgan edi, seniki esa, jinoyatga boshlash uchun aytildi, donishmandlar: «Fitna qo‘zg‘atuvchi rostdan, maslahatli yolg‘on yaxshi», deganlar.

Shohlarga o‘z gapin o‘tkazgan qishi
Lozimdir yaxshi gap topib aytishi.

Faridun qasrining peshtoqiga shu so‘zlar yozilgai edi:

Bu jahon hech kimga qolmas, birodar,
Dilingni tangriga topshirsang yetar.
Tayanch deb bilmagil bu dunyo molin,
Ko‘plarni o‘stirib, berdi zavolin.
Jon berar ekansan, farqi yo‘q sira,
Taxtda o‘lasanmi, yo tuproq uzra.

HIKOYAT

Xuroson podshohlaridan biri tushida sulton Mahmud Sabuktaginni ko‘rdi, uning butun vujudi chirib, tuproqqa aylanib ketgan edi, lekin faqat ko‘zlarigina xuddi tirik vaqtidagi singari hali ham ko‘z kosasida aylanar va atrofga boqar edi. Bir darveshdan bo‘lak barcha ulamolar bu tushning ta’biridan o‘jiz qoldilar. Tushning ma’nosiga tushungan darvesh dedi: «Ko‘rmoqdaki o‘zgalar bo‘lmish uning mulkiga hukmron, shu boisdan u beqarordir hamon».

Yer ostiga ko‘mildilar talay nom chiqarganlar
Va ularning borligidan yerda nishon qolmadi.
O‘laksani tuproqlarga topshirib ketgandan so‘ng,
Tuproq uni yeb bitirdi-yu, bir ustuxon qolmadi.
No‘shirvonning qutluq nomi haligacha tirikdir,
Ammo qancha o‘tib ketib No‘shirvon qolmadi.
Ey falonchi, yaxshilik qil, umringni bil g‘animat,
To kishilar aygunicha, «falon, falon» qolmadi.

HIKOYAT

Arab qaroqchilaridan bir guruhi tog‘ cho‘qqisini o‘zlariga makon qilib, karvon yo‘lini to‘sgan edilar. Ular tog‘ cho‘qqisidagi baland, mustahkam joylarni egallab olganlari sababli, u yerlarning aholisi qaroqchilar chopqinidan vahimada, sulton lashkarlari esa, ular bilan jang qilganda mag‘lub bo‘lardi.

O'sha atrofning tadbirkor kishilari bu falokatni daf' etish fikriga tushdilar, chunki ish shunday davom etaversa, keyinchalik ularni yengish mushkullashib ketgan bo'lardi.

Ko'chat endigina tomir qo'ygan on
Bir odam sug'urib olishi oson.
Vaqt o'tib ildizin otganidachi,
Qo'pora olmaydi bo'ronlar kuchi.

Buloqni to'ssa bo'lar bel bilan,
To'lsa kechib bo'lmas hatto fil bilan.
Tadbirkor kishilar qaroqchilar siridan xabardor bo'lib turish uchun odam yuborib, qulay fursat kelishini kutishga jazm qildilar.

Kunlardan bir kun qaroqchilar ov ovlagani ketib, makonlari xoli qolgan vaqtda u yerga janglarda chiniqqan, ko'pni ko'rgan bir necha azamatlarni yubordilar. Bular qaroqchilar qarorgohiga yaqin joyda pistirma qurib yotdilar. Qaroqchilar kechasi el-yurt molini talon-toroj qilib, topgan g'animatlarini orqalab keldilar. Ular qurol-aslaha-yu o'ljalarini yerga qo'ydilar. Shunda qaroqchilarga dastavval xujum qilgan dushman — G'aflat uyqu bo'ldi. Bir tovuq o'tgan mahalda:

Quyoshning gardishi zulmatda yitdi,
Misoli Yunusni zo'r nahang yutdi. ^[2]

Dovyurak bahordirlar pistirmalaridan chiqib, barcha qaroqchilarning qo'llarini birma-bir orqalariga bog'lab, tong saharda podshoh saroyiga haydab keldilar. Podshoh qaroqchilarning hammasini o'linga buyurdi. Ittifoqo, bandilar orasida o'n gulidan bir guli ochilmagan, mo'ylovi hali sabza urmagan o'spirin bir bola bor edi. Vazirlardan biri uning holiga achindi, podshoh taxti oyog'ini o'pib, ehtirom bilan ta'zim bajo keltirib dedi: «Bu bola hali hayot bog'i mevasini totib ko'rmagan va yoshlik lazzatini surmagan ekan. Shu boisdan shohona lutfu karamingizga sig'inaman va umid qilamanki, shahanshohim men kaminai kamtarin qullariga iltifot etib, shu bolaning gunohidan kechgaylar. Podshoh bu so'zlarni eshitib, royiga xilof o'laroq yuzini teskari burib, dedi:

Yaxshilardan ibrat olmas, tegi yaramas inson,
Yum-yumaloq gumbaz usti yong'oq turmagansimon.

Bularning nasl-nasabini qirib tashlamoq, tuxumini toshloqqa yoymoq lozim. Olovni o'chirib, uchqunini qoldirmoq, ilonni o'ldirib, bolasini asramoq donishmandlar ishi emasdir.

Bulutdan chin hayot yomg'iri yog'sa,
Tol daraxt shoxida meva pishmaydi.

Urinma yomonni yaxshi qilishga,
Bo'yrapop qamishdan shakar chiqmaydi.

Vazir podshoh aytgan gaplarni tilar-tilamas qabul etdi va uning zakovatiga tahsin-ofarinlar o'qib, dedi: «Shahanshohim har nimani degan bo'lsalar, ayni haqiqatdir. Basharti, shu bola manavi muttaham nobakorlar orasida uzoq qolganda edi, ularning hamma yomon qiliqlari bunga singib ketgan bo'lardi. Ammo kamina qulingiz umidvorki, agar u yaxshilar tarbiyasida bo'lsa, donishmandlar odatini o'rganadi, chunki hali go'dak, qaroqchilarning qabih odatlari bunga unchalik ta'sir etmagan chiqar...

Yomonlarga qo'shilgandan so'ng Lutning xotini,
Yo'qotdi payg'ambarlik xonadoni otini.
It esa ashobi kahfga ergashib har doim,
Odam deb ataldi, o'zgartirdi zotini.

Podshohning yaqin odamlaridan bir nechalari ham bolani himoya qilishdi, vazirga ko'maklashdilar. Podshoh yigitchaning gunohini bag'ishlab dedi: «Shunday qilishga rag'batim bo'lmasa-da, gunohini kechdim».

Bir kuni Zol dedi o'g'li Rustamga:
«Dushmanni o'ylama kuchsizu kamtar.
Birtalay suv kelib kichik buloqdan
Yukli tuyani ham oqizib ketar».
Xulosai kalom, vazir bolani nozu ne'matlar bilan parvarishlashga kirishdi va podshoh saroyida xizmat qilishga tayyorlash maqsadida unga notiqlik, hozirjavoblik hamda boshqa odob qoidalarini o'rgansin, deb nihoyatda bilimdon bir muallimga topshirdi. Bola olgan odobu tarbiya barcha darbor ahli nazdida maqbul bo'ldi.

Kunlardan bir kun podshoh huzurida vazir bolaning ilmu odobda qozongan muvaffaqiyatlari xususida so'zlarkan, dedi: «Oqilu donolar tarbiyasini ko'rish bolaga yaxshi ta'sir ko'rsatdi, tabiatidagi yaramas qiliqlardan hech qanday asar ham qolgani yo'q». Podshoh vazirning bu so'zlarini eshitgach, tabassum qilib dedi:

Odamlar nechog'lik qilsa tarbiyat:
Bo'rining bolasi — bo'ri oqibat.

Oradan bir-ikki yil o'tgach, shu mahallada istiqomat qiladigan o'g'rilar boyagi bola bilan topishib, apoq-chapoq bo'lib ketdilar. Bola qulay fursat topib, vazirni hamda uning ikki o'g'lini o'ldirdida, son-sanoqsiz molu mulkini olib, qaroqchilar g'origa borib joylashdi va otasining o'rnini egallab, isyonchilik bilan shug'ullana boshladi. Podshoh bu voqeadan xabar topgach, hayrat barmog'ini tishlab, dedi:

Keskir xanjar bo'lmas yomon temirdan,
Odam qilib bo'lmas kim esa nokas.
Go'zal tabiatli yomg'ir ming yog'sin:
Bog'dan lola unar, sho'rxok yerdan xas.

Sho'ra tuproq yerdan gul unib chiqmas,
Don sochmoq — ovora bo'lmoq demakdir.
Yaxshiga yomonlik qilmoq misoli
Yomonga yaxshilik qilmoq demakdir.

HIKOYAT

Sulton saroyida aql-zakovat va fahm-farosatda yagona bir amirzodani ko'rdim. Hali go'daklik vaqtlaridayoq peshanasida buyuklik alomatlari namoyon edi.

Aqlli manglayi ustida so'zsiz
Porlab turgan kabi bir yorug' yulduz.

Xulosai kalom, sultonning nazdida manzur bo'ldi, chunki suratda sohibjamol, aql-idroki barkamol edi. Donishmandlar haq gapni aytganlar: «Boylik molda emas, kamolda, aql yoshda emas, boshdadir». Kunlardan bir kun amirzodaning hamqatori bo'lgan bir guruh mansabdorlar amaliga hasad qilib, uni xoinlikda aybladilar va o'ldirtirib yuborishga behuda urindilar.

Dushman na qilur, do'sting agar bo'lsa mehribon.

Sulton amirzodani o'z huzuriga chorlab, undan: «Ularning senga bunchalik xusumat qilishlarining boisi nima?» deb so'radi. Amirzoda shunday javob berdi: «Shahanshohimning soyai davlatlarida — ilohim, davlatlari barqaror bo'lsin — hammani o'zimdanda rozi va mamnun qila oldim, ammo hasadchilarni rozi va mamnun qilish uchun men ne'matu davlatimdan mahrum bo'lmog'im kerak».

Hech kishining ich hissiga ozor berish qasdim yo'q,
Nima qildi, hasadchining ichini o't o'rtasa.
Hasad degan qiynalishdan o'lib qutulganing xo'b,
Mashaqqatdan qutqaradi o'lim degan zo'r narsa.

Qora baxt kishilar, baxtiyorlarning
Hamisha zavolin orzu qiladi.
Shabparak kunduzi ko'ra olmaydi,
Xo'sh, bunda quyoshning aybi nimadi?
Minglarcha shabparak ko'r bo'lsa bo'lsin,
Quyosh porlay bersin ko'kda abadiy.

HIKOYAT

Deydilarki, Ajam podshohlaridan biri fuqarolarining boru yo'g'ini tortib oldi va zulmini haddan oshirib yubordi. Bu jabr-zulmga bardosh bera olmagan xalq mamlakatdan bosh olib chiqib ketishga majbur bo'ldi. Fuqaro kamaygandan keyin farovonlik yo'qoldi, xazina bo'shab qoldi. Bundan xabar topgan dushmanlar chekka-chekkadan hujum qilishga boshladilar.

Dodimga yetsinlar desang qiyin kun,
Salomat kunlaring juvonmardlik qil.
Qochar silamasang, halqali quling.
Lutf qilar bo'lsang, yot ham bo'lar qul.

Bir kun podshoh huzurida «Shohnoma» kitobidan Zahrak hokimiyatining inqirozga yuz tutishi va Faridunning zafari haqidagi qissani o'qidilar. Shunda vazir podshohdan so'radi: «Faridunda mulk ham, zar ham, zo'r ham yo'q edi, bas, shunday ekan, qay yo'sinda u butun mamlakatni o'z tasarrufiga kirita oldi?» Podshoh dedi: «O'z qulog'ing bilan eshitdingki, xalq uni qo'llab-quvvatlaganligi sababli toju taxtga ega bo'ldi».

Vazir aytdi: «Ey shahanshohim, xalqning birligi va sadoqati shohlikning negizi bo'lsa, nima sababdan sen xalqni to'zg'itib yuboryapsan? Demak, podshohlik qilishga rag'batning yo'q ekanda?»

Qo'shinni hurmatlab boqqil har zamon,
Qo'shinga suyanar har qanday sulton.

Podshoh so'radi: «Lashkar va xaloyiqni atrofimizga to'plash uchun nima qilmoq kerak?»

Vazir javob berdi: «Xaloyiqni atrofga to'plamoq uchun podshoh lutfu karamli va soyai davlatida osoyishta yashamoqlari uchun adolatli bo'lishi kerak, senda na lutfu karam bor va na adolat».

Jabriga teng turib qolmas sulton
Bo'la olmaganday bo'ridek cho'pon.
Qaysi bir podshoh zulm etsa pesha
O'z mulki tagiga uradi tesha.

Dono vazirning oqilona maslahati podshohga yoqmad. U darg'azab bo'lib, vazirni zindonga tashladi. Oradan ko'p vaqt o'tmay, amakivachchalari podshohga qarshi bosh ko'tardilar va otalarining mulkini qaytarib olmoq uchun lashkar tortdilar. Jabr-zulm ko'rib jonidan bezgan va har tarafga tarqab ketgan xaloyiq podshohning isyon ko'targan amakivachchalari atrofiga to'planib, ularga sidqi dildan xizmat qildilar, natijada mamlakat podshohning qo'lidan ketib, amakivachchalari tasarrufiga o'tdi.

O'z xalqiga jabru zulm ravo ko'rgan podshohning
O'z do'stlari yov bo'ladi qiyin dam kelgan kuni.
Fuqaroga shafqat qilsang, dushmandan omondasan,
Adolatli shahanshohning xalqi — bu o'z qo'shini.

HIKOYAT

Bir podshoh ajamlik quli bilan birga kemaga mindi. Qul umrida dengizni ko'rmagan va kemada safar qilish mashaqqatini chekmagan edi. U kemaga minishi bilanoq vahimaga tushdi, butun vujudiga qaltiroq turib, faryod urib yig'lay boshladi. Kemadagilar qanchalik iltifot ko'rsatib, tasalli bermasinlar, baribir' uni ovutishdan ojiz qoldilar. Qulning bu ahvolini ko'rib podshohning kayfi buzildi. Biroq uni tinchitish uchun hech qanday chora topib bo'lmadi. Ittifoqo, kemada bir donishmand bor edi. U podshohga dedi: «Agar ijozat etsangiz, men uni tinchitishning chorasini qilaman». «Basharti shunday qilsang, bizga nihoyatda zo'r lufu marhamat etgan bo'lasan», dedi podshoh.

Donishmand qulni dengizga tashlab yuborishni buyurdi. Qul bir necha bor cho'kib, qalqdi. Shundan keyin uning sochidan tutib, kemaga yaqin keltirdilar. Qul ikki qo'li bilan kema sukoniga (ruliga) yopishib, jon holatda kemaga chiqdi-yu, miq etmay kemandagi burchida o'tirdi. Podshoh bu holdan taajjubda qolib, donishmanddan: «Bunda qanday hikmat bor?» deb so'radi.

Donishmand javob berdi: «Bu odam dengizda g'arq bo'lish mashaqqatini boshidan kechirmagani sababli kemadagi tinchlik va salomatlikning qadrini bilmadi. Musibatga giriftor bo'lmagan odam tinchlik-salomatlikning qadriga yetmaydi».

Ey to'q kishi, sening uchun arpa noni yoqimsiz,
Senga xunuk ko'ringanlar menga xurshid tal'atdir.
Jannatdagi hurlar uchun a'rof bo'lsa jahannam.
Do'zaxdagi kishilarga a'rof o'rni jannatdir.
Farqi shuki, bittasining quchog'ida go'zal yor,
Bittasining ikki ko'zi yor yo'lida intizor.

HIKOYAT

Hurmuzdan: «Otangning vazirlaridan qanday xatolik o'tganini ko'rdingki, ularni zanjirband qilishga buyurding?» deb so'radilar. Hurmuz javob berdi: «Hech qanday xatolik o'tganini ko'rganim yo'q. Lekin ular mening haybat va salobatimdan nihoyat darajada qo'rqayotganlari hamda bergan va'dalarimga ishonmayotganlarini payqadim. Ular o'z hayotlarini saqlamoq uchun mening jonimga kasd qilmasinlar, deb xavfsiradim. Shu sababdan donishmandlarning So'zlariga amal qildim».

Sendan qo‘rqqanlardan qo‘rqqil, ey dono,
 Agar yuztasini jangda yengsang ham.
 Mushukni ko‘rgil-a, yengilib qolsa,
 Yo‘lbarsning ko‘ziga chang solur shul dam.
 Ilon nechun cho‘pon tobonin chaqar?—
 «Boshim yanchilmasin» debon chekar g‘am.

HIKOYAT

Arab podshohlaridan biri keksaygan chog‘ida qattiq kasal bo‘lib, hayotidan umidini uzgan edi. Qo‘qqisdan bir otliq xushxabar keltirib qoldi. U dedi: «Siz a’lohzratimning soyai davlatingizda falon qal’ani zabt etdik, dushmanlaringiz asir olindi va u mamlakatning lashkarlari-yu fuqarolari sizga itoat qildilar». Podshoh bir sovuq oh tortib dedi: «Bu men uchun emas, balki dushmanlarim — ya’ni mamlakatimning vorislari uchun xushxabardir».

Bir umidda butun aziz umr ham o‘tib ketdi,
 Dilimdagi orzular eshikdan kirgaymu deb.
 Umid qilgan narsalarim qo‘lga qirdi, ne foyda
 Umidim yo‘q o‘tgan umr qaytib kelgaymu deb,

Ajal chaldi jo‘namoq nog‘orasin
 Ey ko‘zlarim, boshga ayting, xayr endi.
 Ey qo‘llarim, oyoqlarim, qomatim,
 Kipriklarim, qoshga ayting, xayr endi.
 Menga yovuz dushmanim qildi hujum,
 Siz axir yo‘ldoshga ayting, xayr endi.
 Umrinni nodonlik ila tugatdim,
 Men borgan bu yo‘ldan qayting, xayr endi.

HIKOYAT

Bir yili Damashq shahrining Jome’ masjidida hazrati Yahyo payg‘ambar alayhissalomning maqbarai shariflari yonida ibodat qilmoqda edim, ittifoqo, o‘zining adolatsizligi bilan dong chiqargan arab podshohlaridan biri o‘sha yerga ziyoratga kelib qoldi. U namoz o‘qib bo‘lganidan keyin fotihaga qo‘l ochib, xudodan madad tiladi:

- Boy ham, kambag‘al ham xudoga quldur,
 Va lekin boylari yana yo‘qsuldur.

Keyin u men tomonga boqib dedi: «Darveshlarga xos bo‘lgan himmat va sadoqat yuzasidan meni duoda yod aylang, zero ki, zo‘r dushmandan xavfim bor». Unga shunday javob berdim: «Zaif fuqaroga shafqat etsang, kuchli dushmandan zahmat ko‘rmaysan».

Zo'rmenu kuchliman, quvvatim bor deb
 Kuchsizning panjasin sindirmoq xato.
 Birov yiqilganda suyamaganning
 Qo'ltig'in tutmaslar, yiqilsa hatto.
 Yomon urug' sochib, yaxshi don kutish,
 Bo'lmag'ur xayoldur, botildur — bejo.
 Xalqning arzi dodin tinglamas bo'lsang,
 Haq-hisob kunlari kelar mutlaqo.
 Bir-birin muchasi bor barcha kishi,
 Bitta gavhardandir yaratilishi.
 Biror mucha bo'lsa og'riqqa duchor,
 Boshqa a'zolarida kolmagay qaror.
 O'zgarlar haqida chekmaguchi g'am,
 Nechuk sanaladi qatori odam.

HIKOYAT

Bag'dod shahrida duosi maqbul bo'ladigan bir darvesh paydo bo'ldi. Bu to'g'rida Hajjoji Yusufga xabar berdilar. Hajjoj darveshni o'z huzuriga chorlab, dedi: «Mening haqqimga duo qil!»

«Ey xudo, Hajjojning jonini ol!» dedi darvesh. Hajjoj so'radi: «Xudo haqqi, tushuntirib ber, bu qanday duo bo'ldi?» Darvesh dedi: «Bu duo senga ham va barcha musulmonlarga ham foydali».

Hoy zo'ravon, qachongacha berasan elga ozor,
 Tokaygacha qizg'in qolar, deb o'ylaysan bu bozor.
 Jahondorlik bir umrga sening uchun qo'l bermas,
 Xalqqa ozor berganingdan o'lganing yaxshidir — bas.

HIKOYAT

Zolim podshohlardan biri bir namozxondan so'radi:

«Ibodatlarning eng yaxshisi qaysisi?» Namozxon javob berdi: «Sen uchun peshindagi uyqu yaxshi, chunki hech bo'lmaganda, ana shu vaqt ichida xalq sening zulmingdan omonda bo'ladi».

Bir zolimning kun o'rtada uxlab yotganin ko'rdim,
 Bu fitnaning uyg'og'idan uyqusi yaxshi — dedim.
 Birovning kim bedorlikdan uxlagani xo'b bo'lsa,
 Shu yaramas tiriklikdan o'lganin ma'qul bildim.

HIKOYAT

Eshitdimki, podshohlardan biri tuni bilan ishrat qilib, tongotar chogʻda sarxushlik bilan shunday dedi:

Bizning uchun bu dunyoda bundan afzal dam yoʻqdir,
Yaxshi, yomon oʻylamoqqa oʻzgalardan gʻam yoʻqdir.

Tashqarida, qattiq sovuqda yalangoch yotgan bir darvesh podshohning soʻzini eshitib aytdi:

Bu olamda iqbolim bor debon ey chiranguchi,
Sening qaygʻung boʻlsa boʻlmas, xoʻsh, bizlarning qaygʻu-chi?

Darveshning gapi podshohga juda xush keldi. Podshoh ming tilla solingan hamyonni unga hadya qilmoqchi boʻlib, derazadan uzatib dedi: «Etagingni och, darvesh!» «Egnimda libosim boʻlimgach, etakni qayoqdan olaman?» dedi darvesh. Darveshning nochor ahvoliga podshohning yanada koʻproq rahmi keldi, haligi ming tilla yoniga bir libos ham qoʻshib hadya qildi.

Qoʻli ochiq kishilarning kaftida mol-ku turmas,

Sevgan dilda chidam turmas va gʻalvirda suv turmas.

Darvesh qisqa muddat ichida tillalarni xarajat qilib, yana podshoh saroyiga keldi.

Podshohning arz tinglashga hech qanday fursati boʻlmagan bir mahalda darveshning kelganini xabar qildilar. Podshoh dargʻazab boʻlib yuzini teskari oʻgirdi. Shu sababdan ham ahli donishlar deydilar: «Podshohning qahru gazabidan hazar qilmoq lozim, zeroki, aksar vaqt ular muhim davlat ishlari bilan mashgʻul boʻlganligidan avom xalq olomonini yoqtirmaydilar».

Foydalana olmasang qulay fursatdan,
Koʻz tutma podshoh berar neʼmatdan.
Har bitta gapning ham vaqti yetada»
Behuda gapirsang qadring ketadi.

Podshoh shunday farmon berdi: «Shuncha mabdagʻni qisqa muddatda koʻkka sovurgan bunday isrofgar gadoni quvib yuboringlar, chunki xazina moli shayton lashkarining luqmasi emas, faqir fuqaroning non-nasibasidir».

Ahmoq kishi kunduz kuni kofuri sham yondirsa,
Tez orada yogʻ topolmas oqshom qora chiroqqa.

Podshohning nasihatgo'y vazirlaridan biri dedi: «Ey shahanshohim, bunday odamlarga tirikchilik xarjini oz-ozdan berib turmoq maslahatdir, zeroki, birdaniga isrof qilib yubora olmasinlar. Uni jazolash va saroyga yaqin yo'latmaslik haqida bergan farmoningiz masalasiga kelganda, shuni aytishim kerakki, avvalda lutfu karam bilan kishini umidlantirib, keyin esa noumid qilib, ko'nglini vayron etmak — himmat ahli sha'niga munosib ish emasdir.

Ochko'z kishilarga eshiging ochma,
Ochdingmi, haydama, qahringni sochma:
Hech kishi ko'rmadi hijozli tashna
Sho'r daryo labida kezib yurganin.
Qaerda totli suv bir buloq bo'lsa,
Ko'rasiz qush, odam maskan qurganin.

HIKOYAT

Avvalgi podshohlardan biri davlatni idora qilishda no'noqlik ko'rsatar va lashkarning ahvoriga yaxshi e'tibor bermasdi. Shu sababdan mamlakatga kuchli dushman hujum qilgan mahalda barcha lashkarlari jang maydonidan tumtaraqay bo'lib qochdi.

Agar jangchilardan pul-mol ayalsa,
Jangchi qilich tutmas, bu turgan narsa.

Ko'rnamaklik qilgan o'sha lashkarning bir nafari mening do'stim edi. Men uni malomat qilib dedim: «Valine'matning ahvoli sal o'zgargan vaqtda shuncha yilgi lutfu karamini unutib, undan yuz o'girmak — muttahamlik, ko'rnamaklik, qabihlik va razillikdir».

Do'stim menga bunday javob berdi: «So'zlarimni eshitgach, meni ma'zur tutarsan, degan umiddaman, o'sha jang chog'ida otim yemsiz, egar-jabdug'i garovda edi. Lashkarga maosh to'lashga baxillik qilgan podshoh uchun lashkari hech mahal jonbozlik qilmagan».

Jangchiga zar bersang, boshni tikadi,
Pulsiz, boshi oqqan yoqqa ketadi.
Qorni to'q askarlar urushar chandon,
Qorni och qolsachi, to'zg'ir har tomon.

HIKOYAT

Bir podshohning vaziri amaldan olinib, saroydan quvildi. U borib darveshlar davrasiga qo'shildi. Darveshlar suhbatining fayzu barakati unga ta'sir etdi, qalbida huzur paydo bo'ldi, xotiri jam bo'ldi. Podshoh yana unga iltifotlar ko'rsatib, avvalgi amalini qaytarib berishga jazm qildi, lekin vazir bu taklifni qabul etmadi. «Xizmatdan ko'ra iste'foda yurgan yaxshiroq», deb javob berdi.

Qanoat burchida tinch olgan kishi,
Itu g'iybatchining sindirar tishin.
Qalamin sindirib, qog'ozin yirtib
Bekorga chiqarar ig'vogar ishin.

Podshoh dedi: «Davlatni idora qilmoq uchun bizga tadbirli, donishmand vazir lozim».
Vazir dedi: «Shunday ish bilan shug'ullanishga rozilik bildirmaslikning o'zi
donishmandlik alomatidir».

Shuningchun ham humoy qushi qushlar ichra sharaftor,
Ustuxonlar chaynaydiku, jonvorga bermas ozor.

HIKOYAT

Bir kun do'stlarimdan biri yonimga kelib, tirikchiligining og'irligidan shikoyat-shikvalar qilib dedi: «Daromadim ro'zg'orimga kifoya qilmaydi, ahli ayolim esa ko'p, faqirona hayot kechirishga tobu toqatim qolmadi. Ko'p vaqtlardan buyon boshqa yurtlarga bosh olib ketsam, mening yaxshimi, yoxud yomonmi, tirikchilik o'tkazayotganimni hech kimsa bilmaydi-ku, degan xayollarga boraman.

Ko'p och kishi bordirki, hech kim holini bilmas,
Jon bergani vaqtida kimsa unga yig'lamas.

Lekin dushmanlarim shod bo'lib, ta'na-malomatlar bilan ustimdan kulishlaridan andisha qilaman, ular bola-chaqamni tashlab ketganim uchun meni nomard sanab, deydilar:

Manov behamiyat kishiga qara,
Unga qanday qilib baxt kulib boqsin.
Uzining tinchligin ko'zlaydi, xolos.
Mayli bola-chaqa qiynalib qolsin.

Ma'lumdirki, men hisobchilik ilmidan xabardorman. Basharti sizning nufuzingiz soyasida biror vavifaga tayinlansam, xotirim jam bo'lib, qolgan umrim sizga minnatdorchilik izhor etishga kifoya qilmaydi».

Men dedim: «Aziz do'stim, podshohga xizmat qilishning ikki jihati bor: biri— non topish umidi, ikkinchisi — jondan judo bo'lish qo'rquvi. Non umidida jonni xavf-xatarga solmoq ahli donishga munosib emasdir.

Hech kim darveshlarning eshigin qoqmas,
«Yering va bog'ingga to'la, deb—o'lpon».

Yo shu g'am, tashvishga rozi bo'lgilu,
Yo jigar-bag'ringni itga qil talon».

Do'stim dedi: «Bu so'zingni mening holimga muvofiq aytming va savolimga javob bermading. Eshitmaganmisan, xiyonatkorlarninggina hisob chog'ida qo'li qaltiraydi, deydilar.

Xudoning rizosi to'g'rilik ishi,
Adashmas to'g'ri yo'ldan borgan kishi».
Donishmandlar bunday deganlar: «To'rt odam to'rt odamdan o'lguday qo'rqadi: qaroqchi — sultondan, o'g'ri — posbondan, qallob — chaqimchidan va fohisha — mirshabdan. O'ziga to'g'ri odamning hech nimadan xavotiri bo'lmaydi.

Amalda vaqtingda qaltis ish qilma,
Bo'shasang, dushmaning aybing topolmas.
O'zing toza bo'lgach kimdan qo'rqasan,
Iflos kiyimni kirchi ishqalar, bas».

Men dedim: «Sening bu so'zing o'takasi yorilgan holda goh yiqilib, goh turib qochayotgan tulkining hikoyasiga o'xshaydi. Bir odam o'sha tulkini ko'rib:; «Qanday falokatga duchor bo'ldingki, bunchalik vahimaga tushib qolibsani?» deb so'raganida, tulki javob berdi: «Og'ir ishlarda ishlatish uchun barcha tuyalarni tutib ketayotgan emishlar deb eshitdim». U odam dedi: «Ey ahmoq, tuyaning senga nima aloqasi va qanaqangi o'xshashligi bor?» Tulki dedi: «Ovozingni o'chir, agar hasadchilar g'alamislik qilib «bu — tuyasi» deb ko'rsatishsa bormi, meni tutib ketsalar, so'ngra kim meni xalos etishga urinadi-yu, kim haqiqiy holni isbotlashga harakat qiladi? Iroqdan taryok keltirilguncha, ilon chaqqan kishi o'lib qoladi».

«Sen fozil, pokiza, halol va sadoqatli bo'lsang-da, lekin hasadchilar pistirmalarda va dushmanlar esa orqavoratda poylab turadilar. Ular sening yaxshi sifatlarini podshoh huzurida nuqson qilib ko'rsatmoq uchun qulay fursat ko'zlaydilar. Basharti ular niyatlariga yeta olsalar, sen podshoh oldida badnom bo'lasan, podshoh senga g'azab qiladi. Shunday hol yuz berguday bo'lsa, podshoh oldida seni yoqlab gapirishga kim jur'at eta oladi? Ana shu sababdan men ozga qanoat etib, mansabdor bo'lish fikridan qaytishingni maslahat ko'raman».

Daryoning ichida foydalar-ku ko'p,
Tinchlikni istasang, qirg'oq o'zi xo'b.

Bu so'zlarimni eshitib, do'stim qattiq o'ksindi va mendan yuzini o'girib, ta'na toshlari irg'itmoqqa boshladi, u dedi: «Bu qanday fahmu farosatu, aqlu zakovat bo'ldi?»
Hukamolar to'g'ri aytganlar: «Zindonga tushganingda do'stlaring ish beradi, dasturxon

ustida barcha dushman do'stday ko'rinadi».

Qo'ling ochiq, dasturxoning mo'l kuni,
Do'stu yoring mana, menman deganmas.
Do'st o'shaki, qiyin kunga tushganda,
Qo'ltig'ingdan dast ko'tarib qo'ygan kas.

Do'stimning qattiq xafa bo'lgani va nasihatimga g'azab bilan quloq solayotganini ko'rib, sohibdevonning yoniga jo'nadim. U zot bilan eskidan tanish ekanimizdan foydalanib, do'stimning hol-ahvolini unga gapirib berdim, iste'dod va sadoqatli odam ekanini aytdim. Do'stimni kichik bir vazifaga tayin etdilar. Oradan bir necha vaqt o'tgach, muloyim tabiatli, fozil odam ekanini ko'rib, do'stimni yoqtirib qoldilar va uni yuqoriroq vazifaga ko'tardilar. Shu yo'sinda do'stimning tole yulduzi porlab yuksala bordi, nihoyat yuqori martabaga erishdi. Sultonning eng yaqin kishilaridan biriga aylandi, uning kengashchisi va e'timodli kishisi bo'ldi. Uning bunchalik mo'tabar odam bo'lib ketganini ko'rib quvonib dedim:

Ishing chappa ketganida diling og'rib, chekma g'am,
Chunki zulmat ichidadir obi hayot suvi ham.

Yomon kunga qolganingda, tutma dilingni hazin,
Tangri berar marhamat ko'p, lekin ko'zdan yashirin.

Zamonaga o'pka qilib yuzingni burushtirma
Chidam-achchiq keladi-yu, mevasi g'oyat shirin.
Shu orada bir necha do'stlarim bilan safarga jo'naydigan bo'lib qoldim. Makka ziyoratidan qaytarkanman, ikki manzillik yo'l qolganda boyagi do'stim meni kutib olgali chiqdi. U parishon hol va libosi ham darveshona edi.

Men undan: «Ahvollar qalay?» deb so'radim. «Xuddi aytganingday bo'ldi», deb javob berdi u. «Ba'zilar hasad qilib meni xiyonatkorlikda aybladilar. Sulton ishning haqiqatini surishtirmadi, eski oshnalarim va yaqin do'stlarim haq so'zni aytishni istamadilar va eski do'stlikni tamoman unutib qo'ydilar.»

Ko'rmadingmi,— biror kishi ulug' martaba topsa,
Xushomadga keladilar, ta'zim bilan qoshiga.
Toyrilsa-yu, ishi chappa ketar bo'lsa, qarabsiz
Hech tap tortmay oyoq qo'yib chiqadilar boshiga.

Xulosai kalom, bandi zindon qilib, turli-tuman azob-uqubatlarga muhtalo etdilar. Shu haftada hojilarning sog'-salomat qaytib kelayotganlari to'g'risida xushxabar kelgach, barcha molu mulkimni tortib olib, meni hibsdan ozod qildilar».

Men dedim: «O'sha vaqtlarda senga: «Podshoh saroyida xizmat qilmoq — dengiz safari singaridir: ham nafi bor, ham xavfi bor, yo davlatga yetasan, yo dengizga botasan», deganimda, gapimga quloq solmading».

Ye daryodan dur yig'asan siqqanicha quchoqqa,
Yo to'lqinlar o'laksangni uloqtirar qirg'oqqa.

Men ortiq uning yarali ko'ngliga tuz sepmoqni, dardini yangilamoqni o'zimga ep bilmay, shu so'zlarni aytish bilan kifoyalandim:

«Odamlarning nasihatini qulog'ingga olmading,
Bilmadingki, oyog'ingga kishan solinur — qiynoq.
Og'u to'la nishlariga toqating yetmas ekan,
Nega chayon uyasiga tiqib ko'rasan barmoq?»

HIKOYAT

Bir necha darveshlar bilan suhbatdosh edim. Ular ko'rinishda pokiza odamlar edilar. Katta mansabdorlardan biri ularga nihoyatda ixlosmand bo'lib, ma'lum miqdorda maosh tayinlagandi. Bir kun shulardan biri darveshlar sha'niga yarashmaydigan bir ish qilib qo'ydi. Shundan keyin mansabdorning bu odamlar haqidagi fikri o'zgardi va ularning bozori kasod bo'lib qoldi.

Men bir iloj qilib, do'stlarimning nafaqai ahli ayollarini saqlab qolish maqsadida haligi mansabdorning qasriga yo'l oldim. Darvozabon meni kiritmadi, qattiq tahqirladi, lekin men uni ma'zur tutdim, chunki shunday bir masal bor:

Amiru, vaziru podshohlarning,
Yoniga besabab bormaslik kerak.
It bilan eshikchi g'aribni tutar,
Birisi yoqadan, birisi etak.

Mansabdorning yaqin kishilari mening ahvolimdan xabar topib, e'zoz-ikrom bilan uning huzuriga olib kirdilar va to'rga o'tkazmoqchi bo'ldilar, lekin men tavoze bilan quyiroqqa o'tirib, dedim:

Qo'ya qol holimga, men kamtar banda,
Bandalar o'rni albatta tubanda.

Mansabdor hayratga tushib: «Xudo saqlasnn, xudo saqlasin, bu nima deganing?»—dedi.

Boshimiz, ko'zimiz ustiga o'ltir,
Har qancha noz qilsang, maloli yo'qdir.

Xulosai kalom, o'tirib har borada suhbatlashdim. Nihoyat so'z do'stlarimdan biri tomonidan sodir bo'lgan nojo'ya qiliq ustiga yetganda, dedim:

Avval saxovatli bo'lgan xo'jamiz,
Ne gunoh o'tdiki, kamsitib boqar.
Xudoga yarashar ulug'vorlikkim,
Gunohkor bandasin non berib boqar.

Bu so'zlar mansabdorga nihoyatda maqbul bo'ldi, u qaytadan do'stlarimga avvalgiday maosh to'lab turishni va shu orada olinmay qolgan mablag'larini ham berishni buyurdi. Men mansabdorga lutfu karami uchun minnatdorchilik izhor etdim, huzurida yer o'pdim-da, qimmatli vaqtini olishga jur'at etganim uchun uzr aytib, chiqib ketarkanman, dedim:

Ka'ba qadimlardan hojat qiblasini,
Yiroq-yiroqlardan xalq kelar qator.
Sen chidam ko'rsatib bizni qabul et,
Mevasiz daraxtga kim ham tosh otar?

HIKOYAT

Bir shahzodaning otasidan behadu hisob molu mulk meros qoldi. Shahzoda saxovat qo'lini ochib, mislsiz in'om-ehsonlar bilan lashkar va fuqarolariga sovg'a-salomlar berishga boshladi.

Qutida turganda burkimaydi ud,
Sen olov ustiga uni tashlagil.
Ulug'lik niyating bo'lsa saxiy bo'l,
Urug' sochilmasa, unmaydi hosil.

Kunlardan bir kun shahzodaning tadbirsiz, nodon oshnalaridan biri unga nasihatga kirishib, dedi: «O'tgan podshohlar bu mol-dunyoni zo'r urinish va harakatlar bilan qo'lga kiritib, yomon kunda yarar, deb to'plaganlar. Bunday saxiyligingni bas qil, chunki ko'plab hodisalar oldinda-yu, dushmanlar esa ortdadirlar. Muhtojlikka tushgan mahalingda nochor qolish durust emasdir».

Hamma omboringni xalqqa ulashsang,
Har bir oilaga bir guruch tegar.
Hammaga guruch, kumush o'lpon sol,
Xazinang kundan-kun boy bo'lib ketar.

Bu so'z shahzodaga yoqmadi, u yuzini teskari o'girib, nasihatgo'yni tanbehlashga buyurib dedi: «Ollohi taolo bu mollarni menga saqlab qo'yish uchun emas, balki o'zim yeyishim va boshqalarga berishim uchun baxsh etgandir».

Qirq xazina davlati bor Qorun o'lib yo'qoldi,
No'shirvonning yaxshi nomi dunyoda mangu qoldi.

HIKOYAT

Deydilarki, bir kuni ovda No'shiravoni odilga kabob qilib bermoqchi bo'ldilar, lekin tuz yo'q edi. Qullaridan birini qishloqdan tuz olib kelgani jo'natdilar. No'shiravon u qulga dedi: «Tuzni bahosini to'lab ol, toki tekinga olish odat qatoriga kirib, qishloq xarobalikka yuz tutmasin». Undan so'radilar: «Shu zig'irday narsadan qishloqqa qanday zarar yetadi?» No'shiravon javob berdi: «Avvalda olamda zulm oz edi, keyinchalik har bir kelgan odam bir oz-bir oz qo'shdi, natijada zulm hozirgi darajasiga kelib yetdi».

Fuqaroning bog'chasidan sulton uesa bir olma,
Navkarlari qo'poradi daraxtlarning ildizin.
Zo'rlik bilan beshta tuxum ola qolsa podshoh,
Askarlari sixga tortar tovuqlardan besh yuzin.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir johil vazir sulton xazinasini to'ldirishga urinib, fuqarolarni xonavayron qildi. U donishmandlarning: «Har kimiki, biror maxluqning ko'nglini ovlamok, uchun ollohi taoloni ranjitsa, ollohi taolo darhol o'sha maxluqni boyagi dilozorga qarshi ko'zg'atib, kulini ko'kka sovurib yuboradi», deganlarini unutdi.

Utda isiriqdan ham zo'rrokdir butun
Sho'rliklar qalbidan o'rlagan tutun.

Deydilarki, hayvonot olamining eng ulug'i — sherdir, eng pasti — eshakdir, Odamxo'r sherdan ko'ra yukkash eshak yaxshiroq ekanini hamma bir og'izdan tasdiq etadi.

Eshak bechora garchand betamizdir,
Og'ir yuklar ko'targanchun azizdir.
Eshaklar, ho'kizlar gok ko'taradi,
Dilozor shaxslardan baland turadi.

Yana nodon vazir H i k o ya tiga qaytaylik. Sulton ittifoqo vazirining xalqqa zulmu sitam etganidan xabar topib, uni qattiq azoblab o'ldirdi.

Sultonning rizosin topa olmaysan,
Toki fuqaroning ko'nglin topmasang.
Xudo bandasiga yaxshilik qilgil,
Xudo gunohimni kechirsin desang.

Deydilarki, mazkur vazirdan zulm ko'rganlardan biri uning qanday jazolayotganlarini mushohada qilib, dedi:

Har kimning mansabi, quvvati bordir,
Xalq molin yemoqqa qudrati bordir.
Kattakon so'ngaklar xalqumdan o'tar,
Lekin pastga tushib qorinni yirtar.
Xalqqa zulm etsa har bir sitamkor,
Unga qarg'ish-la'nat qolur poydor.

HIKOYAT

Deydilarki, bir dilozor askar bir mo'min darveshning boshiga tosh bilan urdi. Darvesh undan o'ch olishga qodir emasdi, shu sababdan toshni saqlab qo'ydi. Bir kuni podshoh dilozor askardan darg'azab bo'lib, uni zindonga buyurdi. Shunda darvesh haligi toshni keltirib, zolimning boshiga urdi. Zolim dedi: «Sen kimdirsan va ne sababdan bu toshni mening boshimga otding?» Darvesh dedi: «Men o'sha darveshman, bu esa falon mahalda boshimga otgan toshing». Askar dedi: «Shuncha vaqtdan beri qaerda eding?» Darvesh dedi: «Shu mahalgacha sening yuksak mansabingdan qo'rqardim, hozir seni choxda ko'rib, fursatni g'animat bildim».

Yaramas kishini ko'rgach baxtiyor,
Oqillar taslimni qilur ixtiyor.
Barmoqda bo'lmasa yirtar tirnog'ing,
Ma'quldir olishmay jimib turmog'ing,
Har kim po'lat tig'ga panja soladi,
Qo'li yaralanib, majruh qoladi.
Zamona qo'lini bog'laguncha tur,
Keyin do'stlar bilan boshiga tushur.

HIKOYAT

O'tmish podshohlardan biri bir yomon dardga muhtalo ediki, kasalining nomini atamaslik yaxshiroqdir. Bir guruh yunon tabiblari, bu dardga falon sifat va falon xosiyatga molik bo'lgan odamning o'tidan bo'lak davo yo'qdir, degan qarorga keldilar. Podshoh shunday odamni topib kelishga farmon berdi. Bir dehqon o'g'lini topdilar, unda tabiblar aytgan barcha sifatlar mavjud edi. Podshoh bolaning ota-onasini chaqirtirib, ularga talay molidunyo berib rozi qildi. Qozi: «Podshohning salomatligini saqlamoq uchun fuqarolaridan birining qonini to'kmak ravodir», deb fatvo berdi. Jallod bolaning boshini kesishga hozirlandi. Bola osmonga boqib tabassum qildi. Podshoh undan so'radi: «Shunday holatda tabassum qilishingning boisi nima?» Bola javob berdi: «Farzandning nozini ota-ona ko'taradi, da'vo bilan qozining huzuriga boradilar, podshohdan adolat tilaydilar.

Hozir ota-onam dunyo moli uchun o'limimga rozi bo'ldilar, qozi fatvo berdi, podshoh bo'lsa, meni jondan judo qilib, o'zi shifo topmoqchi. Ollohi taolodan bo'lak panohim yo'q ekan, shu jihatdan kuldim».

Kinga ham qilardim dastingdan faryod,
O'zingga kelibman, o'zginangdan dod.

Bu so'zni eshitgan podshohning ko'ngli pora-pora bo'lib ketdi, ko'zlaridan shashqator yosh oqib, dedi: «Begunohning qonini to'kib, shifo topganimdan ko'ra o'lganim yaxshiroq».

Keyin bolani bag'riga bosib, yuz-ko'zidan o'pdi-da, behisob sovg'alar berib, ozod qilib yubordi. Deydilar-ki, o'sha haftada podshohning dardi shifo topdi:

Hali ham esimdan bir bayt chiqmaydi,
Bir filbon aytgandi Nil qirgog'ida:
Oyog'ing ostida qumursqa holi
O'zing bosilganday fil oyog'ida.

HIKOYAT

Amir ibn Laysning qullaridan biri qochdi. Bir necha odamlar qulni axtarib topib, tutib keldilar. Vazir bu qulga qarshi adovat saqlardi, u boshqalarga ibrat bo'lsin uchun qulni o'ldirishni buyurdi. Qul Amir ibn Laysning oyog'iga yiqilib, dedi:

«Boshimga nima kelsa, senga yoqibdir, bajo,
Bandaning da'vosi yo'q, xo'janing hukmi ravo.

Lekin men shu xonadonning noz-ne'matini yeb, nash'u namo topganim sababli tongla qiyomatda mening qonim gardaningizda qolishini istamayman. Ruxsat eting, men avval bu vaziringizni o'ldiray, so'ngra uning qasosini olmoq uchun siz meni o'ldirasiz. Shunda mening qonimni nohaq to'kmagan bo'lasiz».

Podshoh bu so'zni eshitib, kulib yubordi-da, vazirga boqib: «Xo'sh, sen bu so'zga nima deysan?» deb so'radi. Vazir dedi: «Ey podshohi olam, otangizning qabri hurmati, bu haromzodani ozod eting, aks holda u meni baloga giriftor qiladi. Mening o'zim gunohkorman-ki, hukamolarning quyidagi so'zlarini inobatga olmadim:

Tosh otar kishi-la o'ynashgan o'zing,
Nodonlik qilding boshing yorildi.
Dushmaning tomonga o'q otaman deb,
O'zing nishon bo'lib qolmagil endi».

HIKOYAT

Zavzan hukmdorining olijanob va xushfe'l bir amaldori bor edi. U har kimni izzat-ikrom etardi va ortidan esa yaxshi so'zlar aytardi. Ittifoqo, uning bir harakati podshohga manzur bo'lmay qoldi, molini musodara qilib, o'zini jazolashga buyurdi. Podshohning lashkarboshilari amaldorning avvalgi qilgan yaxshiliklari uchun minnatdor bo'lishlari lozimligini unutmagan edilar, shu sababdan hibsdan yotgan mahalda unga yomonlik qilmadilar, iloji boricha yaxshi muomalada bo'ldilar.

Agarda totuv bo'lib yashay desang yov bilan,
Orqangdan so'ksa-so'kar, ko'rganda sen ayt tahsin.
Bilasan-ku, so'z degan og'izdan chiqadi-da,
Achchiq so'z istamasang yov og'zini qil shirin.

Amaldor podshoh tomonidan qo'yilgan ayrim ayblarni rad eta oldi, qolganlari uchun zindonda qoldi. Qo'shni podshohlardan biri maxfiy ravishda unga quyidagi mazmunda maktub yubordi: «Mamlakatingiz podshohi sizday bir oliy zotning qadriga yetmadi, sizni behurmat qildi. Agar janoblari (olloh yaqin fursatda sizni zindondan xalos aylasin) lutf etib, bizning tarafimizga o'tishga mayl ko'rsatsalar, har nimaiki ixtiyor etsalar muhayyo qilinur. Yurtimizning barcha a'yonlari sizni ko'rmoqqa va javobingizga mushtoqdirlar ».

Bu maktub mazmunidan xabardor bo'lgan amaldor xavf-xatarni o'ylab, darhol maktubning orqasiga, basharti birovning ko'liga tushsa, o'ziga ziyon-zahmat yetkazmaydigan qilib, qisqagina javob yozdi-da, jo'natib yubordi.

Podshohning yaqinlaridan biri bundan xabar topib, unga yetkazdi: «Sen zindonga tashlatganing falon odam qo'shni mamlakatlarning podshohlari bilan xat yozishib turar ekan», dedi.

Podshoh darg'azab bo'lib, bu xabarni tekshirishni buyurdi. Choparni tutib, maktubni o'qidilar. Maktubda shunday deb yozilgan edi:

«Hazratlarining biz kaminai kamtarin qullari haqida xayollari bizdagi fazilatdan necha bor ziyodadir, taklifingizni qabul etish masalasiga kelganda, uni qabulidan ojizman, zero ki, shu xonadonning ne'matidan bahramand bo'lib, tarbiya topganman, valine'matning sal mayli o'zgargani uchun ko'rnamaklik qilmoq inson sha'niga yarashmas!»

Bir kishi umr bo'yi senga karam etibdi,
Bir galgina gunohini sen kechirsang netibdi!

Amaldorning olijanoblighi podshohga manzur bo'ldi, unga qimmatbaho kiyim-bosh va nozu ne'matlar ehson qildi va uzr so'radi: «Xato qildim, seni nohak xafa qildim!»

Amaldor dedi: «Ey podshohi olam, men bu ishda siz tomondan sodir bo'lgan hech qanday xatoni ko'rmayman. Aftidan, taqdiri ilohiy bilan boshimga shu ishlar kelmogi lozim ekan, xayriyatki, bu ish sizning qo'lingiz bilan bo'ldi, chunki mening gardanimda qarzingiz bor, hukamolar shunday deganlar:

Oqil kishi alam o'tsa o'z xalqidan o'pkalamas,
Na aziyat, na rohatga xaloyiq sabab emas.
Birni birga do'stu dushman qilmoq xudoning ishi
Va xudoning izmidadir hamma dilning yozmishi.
Agarchi o'q otilganda kamondan otiladi,
Biror o'qchi otganini aqllilar biladi».

HIKOYAT

Deydilarki, bir zolim odam kambag'allarning o'tinlarini arzonga olib, boylarga qimmatbahoda sotar edi. Bir pok vijdon odam uni ko'rib dedi:

Nima balo, ilonmisan, ko'rganingni chaqasan,
Boyqushmisan, qaysi yerga qo'nsang, uni yiqasan?.

Senku zulmingni bizga qilasan,
Shunday qilolmaysan qodir xudoga.
Yerdaku zulmingni elga qilasan,
Ularning qarg'ishi o'rlar samoga.

Zolim bu so'zga e'tibor bermadi, darg'azab bo'lib, qosh-qovog'ini uydi, quloq solmadi. Bir kuni kechasi oshxonasidan bir uchqun chiqib, o'tinxonasiga tushdi. Zolimning butun bor-bisoti yonib ketdi. Uning rohat to'shagi o'rnida kultepa paydo bo'ldi. Ittifoqo, haligi pok vijdon odam zolimning uyi yonidan o'tib borardi. Zolimning o'z oshnalariga: «Bilmadim, bu o't mening saroyimga qaerdan tushdi ekan?» degan savolini eshitgan boyagi aziz kishi: «Faqirlar qalbidan chiqqan ohning o'tidan», dedi.

Dilni yaralama ohidan cho'chi,
Bu yara biror kun sirtga tepadi.
Birorta ko'ngilga bermagil ozor,
Jahonni o'rtashga bir oh yetadi.

Kayxisravning tojiga shu so'zlar yozilgan edi:

Uzun-uzun yillar, uzoq umrlar

Xalqlar boshimizdan bosib o'tadi.
Qo'llardan qo'llarga o'tgan shuncha mulk,
Bizdan navbatdagi qo'lga o'tadi.

HIKOYAT

Bir odam kurash san'atida zo'r mahorat qozondi, u uch yuz oltmish hiylani bilar va har kuni bir hiylani ishlatib, kurashar edi. Shogirdlaridan biriga mayl ko'rsatgani sababli unga uch yuz ellik to'qqiz hiylani o'rgatdi. Ammo bir hiylani o'rgatishni har turli bahonalar bilan paysalga solib yurdi.

Xulosai kalom, shogird qudrat va san'atda kamolotga erishdi, u bilan bel olishishga hech kimsada qudrat va jur'at yo'q edi. Ish shu darajaga borib yetdiki, bir kuni u podshoh huzurida dedi: «Ustozimning faqat birgina afzalligi bor, u ham bo'lsa, uning yoshi ulug'ligi va menga tarbiya berganligidir. Yo'qsa, kuchda ham, mahoratda ham men undan qolishmayman!»

Bu so'z podshohga yoqmadi. Ustozu shogirdning kurash tushmoqlarini buyurdi. Katta maydonni hozirladilar. Podshoh boshliq arkoni davlat, a'yonlari mamlakat hamda o'sha yurtning barcha pahlavonlari hozir bo'ldilar. Shogird bamisoli mast fildek jo'shib maydonga kirdi, go'yo qarshisida temir tog' bo'lsa uni yemirib tashlagudek edi. Ustoz shogirdi kuchda ortiq ekanini angladi. U pinhon tutib yurgan mazkur nodir hiylasini ishga solib kurashmoqqa boshladi. Shogird ustozning hamlasini daf' etishdan ojiz keldi. Ustoz harifini ikki qo'li bilan boshi uzra ko'tarib, yerga urdi. Xaloyiqning hoy-huv sadolari ko'kka o'rladi.

Podshoh ustozga sarmo bermoqni buyurdi, shogirdni esa, ta'na-malomatlar qilib, dedi: «Uz ustozingga bevafoqlik qilib, uni mag'lub etaman, deb maqtanding, lekin aytgan so'zingning uddasidan chiqqan olmading!» Shogird dedi: «Ey podshohi olam, ustozim kuch bilan mendan ustun kelgani yo'q, balki ko'p vaqtdan beri menga o'rgatmay, yashirib yurgan bir hiylasi tufayli meni mag'lub eta oldi».

Ustoz dedi: «Mazkur hiylani ana shunday bir kun uchun saqlab qo'yib edim, chunki ulamolar: «Do'stga, bir kuni agar u dushmanlik qilsa, o'zingni mag'lub eta olajak kuch bermagil», deganlar. Shogirdidan jafro ko'rgan ustoz nima deganini eshitmaganmisan?»

Yoki vafo o'zi yo'qdir olamda,
Yo kishi qo'llamas uni bu zamon.
O'zimdano'q otish o'rgangan kishi
Bukun ko'kragimni qilmoqchi nishon».

HIKOYAT

Bir darvesh sahrining xilvat bir yerida o'tirgan edi. Shu mahal podshoh o'sha yerdan o'tib qoldi. Qanoat mulki ichra farog'atda bo'lgan darvesh podshohga qayrilib ham qaramadi. Podshoh darveshning bu ishini saltanat sha'niga tahqir bilib, dedi: «Bu xirqa (janda) kiyganlar bamisoli qoramolga o'xshaydilar, ular tavozeni ham, odamgarchilikni ham bilmaydilar». Shunda vazir darveshga yaqin borib, dedi: «Ey darvesh, podshohi olam sening yoningga keldilar, nima sababdan izzat-ikrom qilmading, odob qoidalarini bajo keltirmading?» Darvesh aytdi: «Podshohga degilkim, ne'mat va iltifotidan umidvor odamdan izzat va xizmat kutsin. Yana shuni ham aytib qo'ygilki, fuqarolar podshohlarga itoat etmoq uchun emas, balki podshohlar fuqaroga xizmat etish uchun yashaydilar».

Garchi ne'mat bilan davlat uniki,
Lekin darveshlarga shohdir posbon.
Qo'ylar cho'pon uchun xizmat qilmaydi,
Balki qo'ylar uchun kerakdir cho'pon.

Bittani to'qu tinch ko'rasan bukun,
Bittasi urinib bo'lmish dil yara.
Necha kun sabr etib, o'zga mag'urning
Miyasin tuproqlar yeganin qara.

Taqdirning zo'r hukmi ijro bo'larkan,
Shohu gadoligin farqi yo'q zarra.
Birorta qabrni ochib qarasang,
Boy, faqir so'ngagin bilmaysan sira.

Darveshning so'zi podshohga qattiq ta'sir qilib, dedi: «Tila tilagingni, beray murodingni». Darvesh dedi: «Bundan buyon menga aziyat bermagil!» Podshoh: «Menga bir maslahat bergin!» dedi. Darvesh bu baytni o'qidi:

Hozirku qo'lingda ne'mat, davlat bor,
Qo'ldan qo'lga ko'char, bergil e'tibor.

HIKOYAT

Bir kun No'shiravonning vazirlari bir muhim davlat ishini muhokama qilishar va har kimsa o'z fikrini bayon etardi. Podshoh ham bir fikr aytdi. Buzurjmehr podshohning fikriga qo'shildi. Boshqa vazirlar yashirinchalik undan so'radilar: «Shohning fikrida qanday fazilat ko'rdingki, uni barcha ahli donolar fikridan yuqori qo'yding?» Buzurjmehr dedi: «Ishning oqibati ma'lum emas, kimning fikri to'g'ri, kimning fikri noto'g'ri chiqajagini hech kimsa bilmaydi, podshoh fikrining ma'qullaganimning sababi shuki, uning aytgani rost chiqmagan taqdirda ham g'azabidan omonda bo'laman».

Sultonning ra'yiga qarshi so'z aytmoq,
O'z yurak qoningga qo'l yuvmoq, demak.
Kunduzni podshoh kecha deb aytsa,
Hay-hay, ana Hulkar demaklik kerak.

HIKOYAT

Bir firibgar, «men Ali naslidanman», deb sochlarini o'rib, «hajdan kelyapman», deb Hijoz karvoni bilan birga shaharga kirdi. U podshohga qasida topshirib, «o'zim yozganman», dedi! Podshoh unga katta in'om-ehsonlar berib, izzat-ikrom ko'rsatdi. Podshohga yaqin kishilardan biri shu yili dengiz safaridan qaytgan edi, firibgarni ko'rib: «Men qurbon hayitida uni Basrada ko'rgan edim, bu qanday qilib hoji bo'lib qoldi», dedi. Boshqa bir kishi aytdi: «Otasi malatiyalik xristianlardan-ku, qandaqasiga u sayidzodalar qatoriga kira oladi?» Qasidasini esa Anvariyning devonidan topdilar. Shu qadar yolg'onchilik qilgani uchun podshoh uni urib haydashni buyurdi. Firibgar dedi: «Ey podshohi olam, yana bir so'zim bor, agar o'sha ham rost bo'lmasa, menga qanday jazoni loyiq ko'rsangiz, sazovorman». «Qanday so'z ekan u, ayt?» dedi podshoh. Firibgar dedi:

«Musofir oldingga keltirsa ayron,
Asli bir cho'mich suv, bir qoshiqcha sut.
Dunyoni ko'p kezgan ko'p yolg'on so'zlar,
Bizdan biror vahma eshitsang, unut».

Podshohning kulgisi qistab, dedi: «Umring umr bo'lib bundan ko'ra to'g'riroq gap gapirmagan bo'lsang kerak!» Keyin tilagan narsasini berib, rozi qilib yuborishni buyurdi.

HIKOYAT

Bir necha amaldorlar bilan birga kemada edim. Ortimizda bir qayiq g'arq bo'lib, ikki og'aini girdobga tushib qoldi. Amaldorlardan biri kemachiga dedi: «Har ikkalasini qutqar, har biri uchun ellik dinordan beraman!» Kemachi darhol o'zini suvga tashlab, og'a-inilardan birini qutqardi, ikkinchisi g'arq bo'ldi. Men dedim: «Uning kuni bitgan edi, shu sababdan uni xalos etishga shoshilmading, buni qutqarishga shoshilding». Kemachi kulib deydi: «Aytgan gaping to'g'ri, lekin buni qutqarishga o'zimda istak bor edi, chunki bir mahal biyobonda qolganimda bu meni tuyasiga mingashtirib olgan edi, u birisidan esa, bolaligimda qamchi yegan edim».

Men dedim: «Oллоhi taoloning aytgani ayni haqiqatdir: «Har kimsa yaxshilik qilsa ham, yomonlik qilsa ham o'ziga qiladi».

Birovni ranjitma qo'lingdan kelsa,
Chunki yo'l ustida tikan-nishlar ko'p.

Darvesh kishilarning hojatin chiqar,
Hali o'z oldingda qilar ishlar ko'p.

HIKOYAT

Ikki aka-uka bor edi. Biri podshoh saroyida xizmat qilar, ikkinchisi esa, o'z qo'l kuchi bilan tirikchiligini o'tkazardi. Bir kun boy aka faqir ukaga dedi: «Nega podshoh saroyida xizmat qilmaysanki, mashaqqatli mehnatdan xalos bo'larding?»

Ukasi dedi: «Xo'sh, o'zing nega mehnat qilmaysanki, shoh oldida xo'rlanishdan qutularding? Axir hukamolar aytganlar-ku: «Oltin kamar taqib podshoh xizmatida turgandan ko'ra, o'z noningni yeb, tinch o'tirganing yaxshi!»

Qo'lda elab xamir qilmoq so'nmagan ohak toshni,
Oson ishdir, amirga egishdan aziz boshni.

Qimmatli umrimiz ko'p isrof bo'ldi,
Yozu qish nima yeb, ne kiyaman, deb.
Sen, qorin qurg'ur, ham bitta nonga ko'ngil,
Ikki bukilishni o'zinga ko'rma ep.

HIKOYAT

Bir necha olimlar No'shiravon huzurida bir muhim masalani muhokama qilmoqda edilar. Ular orasida eng mo'tabari bo'lgan Buzurjmehr sukut qilardi, Undan: «Nima uchun bu mubohasaga ishtirok etmayotibsiz?» deb so'radilar. Buzurjmehr javob berdi: «Vazirlar bamisoli tabiblarga o'xshaydilar, tabib esa, bemorga doridan boshqa narsa bermaydi. Fikrlaringiz to'g'ri ekanini ko'rib turganim holda gapga aralashmog'im hikmatdan emasdir».

Biror ish mensiz ham bitajak ekan,
Nega shu to'g'rida men valaqlayman.
Ko'rdimki, bitta ko'r chuqur labida
Hay-haylab qo'ymasam, bu gunoh manda.

HIKOYAT

Horun ar-Rashid Misrni egallaganda, dedi: «Misr saltanatiga mag'rurlanib, xudolik da'vo qilgan nobakorning qasdiga o'laroq, bu mamlakatni o'zimning eng manfur qulimga topshiraman». Horun ar-Rashidning bir zangi quli bo'lib, nomi Husayb edi. Misr mamlakatini o'shanga topshirdi. U qulning fahm-farosati shu darajada ediki, bir qancha Misr dehqonlari uning yoniga shikoyatga kelib: «Paxta ekkan edik, bevaqt yomg'ir yog'ib, paxtamiz nobud bo'ldi», deganlarida, u: «Jun ekish kerak edi, nobud

bo'lmadi»,— deb javob berdi.

Agar bilim, to'q yashashga vaj bo'lsa,
Ajabmasdi nodonlar ochdan o'lsa.
Lekin nodon shuncha kelim oladi,
Ko'p donolar bunga hayron qoladi.
Baxtli va davlatli bo'lmadi bilimdon,
Buning barchasiga sabab osmon.
Jahonda uchraydi takroru takror,
Ahmoqlar hurmatda, aqllilar xor.
Kimyogar qiynalib o'lib ketadi,
Ablahga xazina nasib etadi.

HIKOYAT

Iskandari Rumiyan so'radilar: «G'arbu Sharqdagi mamlakatlarni nima bilan zabt etding? Avvalgi podshohlarning xazinasi, yoshi va lashkari senikidan ortiq bo'lsa-da, bunday fotihlik ularga nasib bo'lmagandi». Iskandar dedi: «Zabt etgan mamlakatim fuqarolariga ozor bermadim va podshohlarining nomlarini faqat yaxshilik bilan yod etdim».

Aqllilar ulug'lama shundaylar zotin,
Ulug'larning yomonlik-la yodlasa otin.
Taxtu baxt, farmonlar, taqiq va zo'rlik,
Barchasi bekorchi: o'tib ketadi.
Siylasang o'tganlar aziz nomini,
Sening nomingga ham hurmat yetadi.

IKKINCHI BOB — DARVESHLAR AXLOQI BAYONI.

HIKOYAT

Katta mansabdorlardan biri shayxdan so'radi: «Ba'zi odamlar falon shayxni ta'namalomat bilan tilga oladilar, shu kishi haqida sen qanday fikrdasan?»

Shayx javob berdi: «Tashqi qiyofasida hech qanday ayb ko'rmayman, ko'nglidan esa xabardor emasman».

Ruhoniy libosida kimniki ko'rsang,
Yaxshi odam ekan, deyib bilaver.
Kishining ich sirin bilishing qiyin,
Uy ichini tekshirmas mirshablar hech bir.

HIKOYAT

Bir kuni bir shayxning uyiga o'g'ri tushdi, u qancha axtarsa ham hech narsa topa olmay xafa bo'ldi. Buni ko'rgan shayx o'g'rining ko'ngli o'ksimasin, deb o'z ostidagi ko'hna gilamni uning oyog'i ostiga eltib tashladi.

Eshitdimki, tangri yozgan to'g'ri yo'ldan toyganlar,
Dushman dilin ham xafa qilmas ekan hech qachon.
Senga qachon shu o'ktamlik muyassar bo'lar ekan?
Do'sting bilan kelishmaysan, urishasan har zamon.

Sadoqatli kishilarning samimiyati kishining oldida ham, ortida ham bir xilda bo'ladi: ular oldingda senga jon fido qilishga tayyor ekanlarini e'lon etib, orqangdan g'iybat qilib yurmaydilar.

Yuzma-yuz kelganda qo'y kabi yuvosh,
Orqadan bo'riday odamxo'r, bebosh.

Kimki birovlar aybin kelib aytarkan senga,
Sening ayblaringni ham aytadi birovlariga.

HIKOYAT

Bir guruh sayyohlar hamroh bo'lishib, sayohatning lazzatini ham, mashaqqatini ham birga baham ko'rar edilar. Men ham ularga yo'ldosh bo'lsam degan edim, qabul etmadilar. Men dedim: «Faqirlar suhbatidan yuz o'girib, ularga yaxshilik qilishdan bo'yin tovlamoq saxovat ahllariga munosib emasdir. Men o'zimda shunday qudrat va jur'at sezamanki, safarda kishilar yuragini ezadigan tosh emas, balki qulfi dilini ochadigan yo'ldosh bo'lishga qodirman».

Kishi tanilmaydi kiygan jomada,
Yozganga ma'lumdir, ne bor nomada.

Ulardan biri dedi: «Sen bizlarning (so'zimizdan xafa bo'lmagin, chunki bundan bir necha kun muqaddam bir o'g'ri darvesh qiyofasida bizga qo'shilgan edi. Biz darveshlar ko'ngli ochiq kishilar bo'lganligimizdan hech narsadan shubhalanmay, uni hamrohlikka qabul etgan edik.

Eski kiyimda ham orifdir ayon,
Chunki uning yuzi doim xalq tomon.
Gap, kiyim-boshdamas, ish bo'lsin ko'rkam,
Toj kiyib, yelkangga bayroq qo'ysang ham,
Yolg'iz kiyim emas, dunyo va shahvat,
Barchasin tark etgan orifdir faqat.

Mard olsin qurolni, ko'rsatsin kuchin,
Xunasa qo'rqoqqa qurol nimaychun?

Kunlardan bir kun ertadan kechgacha yo'l yurdik, tunda bir qal'a oldida yotadigan bo'ldik. Boyagi betovfiq o'g'ri «tahorat qilaman», deb bir do'stimizning ko'zachasini o'g'irlab qochdi.

Qara, shu eski to'nda ketib borguchi darvesh,
Qa'baning yopug'ini eshakka to'qim qilmish.

U bizlarning ko'zimizdan g'oyib bo'lgach, qal'aga kiribdida, qimmatbaho gavharlar solingan qutichani o'g'irlab ketibdi. Tong otguncha u ancha olis yerga ketib qolibdi. Biz bo'lsak hech narsadan bexabar uxlayveribmiz. Tong otgach, hammamizni tutib, qal'aga haydab kirib, zindonga qamadilar. O'shandan buyon begonalar bilan oshnalikni tark etib, ulardan olisroq yuramiz, chunki salomatlik yolg'izlikdadir».

Elatdan bittasi ahmoqlik qilsa
Qishloqning obro'sin kulday to'zgitar,
Ushbu maqolni ham eshitgandirsan,
Yaramas bir buzoq poda bulg'atar.

Darveshning bu gapini tinglagach, dedim: «Xudoga shukru sanolar bo'lg'aykim, tashqi qiyofamdan darveshlardan uzoqday ko'rinsam-da, ularning duolaridan bexabarlardan emasman. Sizning bu hikoyangizdan Juda katta manfaat oldim, men yanglig' odamlarga bu nasihat bir umrga kifoyadir».

Dilni og'ritar bir qo'pol kishi,
Bilimdon davrada nojo'ya ishi.
Kattakon quduqda limmo-lim gulob
Bitta o'laksa it qilganday xarob.

HIKOYAT

Bir shayx bir podshohning qasrida mehmon bo'ldi. Podshoh meni juda taqvodor odam ekan, deb o'ylasin degan muddaoda, odatdagi yeydigan ovqatidan kam yedi, namozni esa, odatdagidan ortiq o'qidi.

Ka'baga yetmaysan, deb — qo'rqaman, ey a'robi,
Sen ketayotgan bu yo'l Turkistonga boradi.

Uyiga qaytib kelganidan keyin ovqat talab qildi. Uning farosatli bir o'g'li bor edi, u dedi: «Ota, nima uchun podshohning ziyofatida hech nima yemadingiz?» «Podshoh huzurida to'yib ovqatlana olmadim». O'g'li dedi: «Unday bo'lsa, namozingizni ham qayta

boshdan o'qing, chunki xudoning dargohida qabul bo'ladigan namoz ham o'qiy olmagansiz».

Bor hunarin ko'z-ko'z qilib, qo'llarida ardoqlab,
Ayblarini elu yurtidan qo'ltig'iga yashirgan,
Hoy kekkayma, biror og'ir kunga qolsang, qani ayt,
Shu qalbaki, o'tmas pulga nima olmoq bo'lasan?

HIKOYAT

Bolalik kunlarimda juda ibodatga berilib ketib, kechalari tinmay namoz-niyozi bilan mashg'ul bo'lganligim yodimda. Bir kecha otam huzurida o'tirib qur'onni bag'rimga bosib, tilovat qilish bilan mashg'ul bo'ldim. Atrofimizda bir necha odam uxlab yotardi. Shunda men otamga dedim: «Bulardan birortasi loaqal ikki rakaat namoz o'qigali boshini ko'tarmaydi-ya, shu qadar g'afolat uyqusiga botibdilarki, uxlagandan ko'ra ko'proq o'lganga o'xshaydilar!»

Otam dedi: «Ey jonim o'g'lim, sen ham odamlarni malomat qilgandan ko'ra uxlab qo'ya qolsang yaxshiroq bo'lardi».

Ko'z oldini parda bosgan, manman degan kekkayma
Bu dunyoda o'zidan ham yetuk kishini ko'rmas.
Siz mabodo o'z-o'zini ko'rarlik oynak topib
Bersaydingiz, ko'rar edi o'zini hammadan past.

HIKOYAT

Bir majlisda bir mo'tabar odamni tavsif qilishar, olijanob sifatlarini ko'klarga ko'tarib maqtashardi. Nihoyat, mazkur odam boshini ko'tarib dedi: «Qanday odam ekanim, faqat o'zimgagina ma'lum!»

Sirtimni maqtay berib meni uyaltirmagil,

Ichimda ne nuqson bor, uni o'zim bilaman.

Sirtidan qarasangiz yaxshi kishiman,
Ichki yomonlikdan boshimdir quyi.
Tovusni go'zal deb dunyo maqtaydi,
Oyog'idan uyalar u umr bo'yi.

HIKOYAT

Bir kuni kechasi Makka biyobonida uyqusizlikdan tinka-madorim kurib, yerga uzala tushib yotdimu, tuyakashga dedim: «Meni o'z holimga tashlab ket!»

Shoʻrlik yayov kishi yurolmas endi
Tuya ham bu yoʻldan toliqqan damda.
Oriqlar albatta oʻlgan boʻladi
Semiz kishilarki shuncha ozganda.

Tuyakash dedi: «Ey birodar, Makka-Haram oldingda-yu, qaroqchi-haromiy ortingda, olgʻa yursang, bir narsalik boʻlasan, bunda qolsang shak-shubhasiz oʻlasan».

Yoʻlda biror koʻlkada uxlab olish yaxshi-ku,
Sensiz karvon joʻnasa, tiriklikdan qoʻlni yuv.

HIKOYAT

Bir darvesh qattiq muhtojlikka tushib qoldi. U qalin doʻstining gilamini oʻgʻirladi. Hokim uning qoʻlini kesishni buyurdi. Gilamning egasi darveshga rahmi kelib: «Men uning gunohini kechirdim», dedi. Hokim dedi: «Sen kechirganing bilan shariat qonuni kechirmaydi!» Gilam egasi dedi: «Toʻgʻri aytasiz, lekin vaqf molini oʻgʻirlagan odamning qoʻlini kesmaydilar. Darveshlardagi hamma narsa muhtojlarning vaqfidir». Hokim oʻgʻrini afv etib, malomat qilishga boshladi: «Senga olam torlik qildimiki, borib-borib oʻz yaqin doʻstingning uyiga oʻgʻirlikka tushibsang?» Darvesh dedi: «Ey hokim, eshitmaganmisanki: «Dushman eshigini qoqqandan koʻra doʻst uyini qoqlagan yaxshi, deydilar».

Qiyin kunga qolgan chogʻda, ruhing boʻlmasin tushkun,
Dushmanlarning terisidan doʻstingga bichgil poʻstun.

HIKOYAT

Bosh yalang va oyoq yalang bir piyoda musofir Hijoz karvoni bilan Kufadan kelib bizga qoʻshildi. Uning hech narsasi yoʻq edi, lekin viqor bilan qadam tashlab derdi:

Hachir minib bormayman, na tuyada yukim bor,
Na soʻltonning quliman, na qullarga shahriyor.
Dunyoda hech qaygʻum yoʻq, dilim qoʻrquvdan ozod,
Xotirjamman bus-butun, koʻnglim esa doim shod.

Tuya mingan boylardan biri unga dedi: «Ey darvesh, qayoqqa borasan, yoʻl ogʻir, yoʻl mashaqqatiga bardosh bera olmay oʻlib ketasan, qayt orqangga». Darvesh uning gapiga quloq solmay, yoʻlida davom etaverdi. Karvonimiz Naxlai Mahmudga yetganida boyagi tuya mingan boy olamdan oʻtdi. Darvesh uning oʻligi tepasiga kelib dedi: «Men piyoda yurish mashaqqatidan oʻlmadimu, sen nor tuyada yurish rohatidan oʻlding!»

Bir kishi kasal uzra tun bo'yi yig'ladi zor,
Tongda yig'lagan o'ldi, sog'ayib turdi bemor.

Birtalay arg'umoq yo'llarda qoldi,
Manzilga oqsagan eshak yetoldi.
Yarali yigitlar sog'ayib ketdi,
Ne-ne sog'lomlarni qora yer yutdi.

HIKOYAT

Yunon tuprog'ida qaroqchilar karvonni taladilar va son-sanoqsiz o'ljani qo'lga kiritdilar. Savdogarlar zor-zor yig'lashib, xudo va payg'ambardan madad tiladilar, lekin foydasi bo'lmadi.

Gar bo'lsa bir g'addor o'g'ri komron,
G'am yemas yig'lasa butun karvon.

Luqmoni xdkim ham ana shu karvonda edi. Savdogarlardan biri unga murojaat qildi: «Bularga nasihat qilib, hikmatli so'z ayt, zora talagan mollarimizdan bir oz qismini qaytarib berishsa, axir, shuncha mol-dunyoning talon-toroj bo'lishi uvol-ku!» Luqmoni hakim dedi: «Bularga hikmatli so'z aytish hayfdir».

Zanglagan temirni ming ishqov berib,
Ko'zguday sayqallab, boqib bo'lmaydi.
Qora ko'ngullarga o'git foydasiz,
Toshga temir mixni qoqib bo'lmaydi.

Shod kunlaring g'amginlarning ko'nglin top,
Dil og'ritgan balolarga qoladi.
Bo'la turib tilanchiga bermasang,
Biror zolim sendan yulqib oladi.

HIKOYAT

Buyuk shayx, marhum Abulfaraj ibn Jo'vziy menga musiqa, qo'shiq tinglashni man' qilardi va tanholikda yashashga undardi. Lekin boshimda yoshlik, qalbimda aysh-ishrat havosi tug'yon urganidan, keksa ustozimning gapiga quloq solmay, musiqa majlislariga ishtirok etishdan lazzatlanardim. Shayxning nasihatini eslaganimda o'z-o'zimga derdim:

Qozi bizning davrada o'ynab ketar bayakbor
O'zi may ichgan mirshab bizni qilmas gunohkor.

Bir oqshom bir kayf-safo majlisiga bordim, u yerda shunday bir xonandaga duch keldim:

Jon tomirin uzganday chaladi nosoz sozin,
Otasi o'lganlarning dodi, derding ovozin.

Majlisdagilar uning ovozini eshitmaslik uchun goh quloqlarini barmoqlari bilan
bekitishar, goh «ovozingni o'chir», deb pichirlashardi.

Xushovoz xonandaning qo'shig'i istirohat,
Sen qanday xonandasan, jim tursang jonga rohat.

Sening qo'shig'ingdan ilimas ko'ngul,
Yo'qol, daming o'chib ketgani ma'qul.

U kuylay boshladi, chalib arg'unun,
Men dedim mezbonga: «Xudo haqqi-chun,
Quloqqa simob quy, shuni eshitmay,
Yoki eshikni och, nariroq ketay».
Do'stlarimning ro'y-xotirlarini qilib, o'sha kuni kechasi azob-uqubatda tong ottirdim.

So'fi bemahalda bo'kirib qoldi,
Kechadan qancha vaqt o'tganin bilmay.
Kecha uzunligin kiprigimdan so'r,
Surunka tong otdi ko'zim ilinmay.

Ertalab barvaqt boshimdan sallani olib va yonimdan bir dinor chiqarib, har ikkalasini
xonandaning oldiga qo'ydimda, uni bag'rimga bosib minnatdorchilik bildirdim.
Do'stlarim mening xonandaga ko'rsatgan ehtiromimni g'ayri tabiiy bilib, bu g'oyatda
yengiltaklik, dedilar. Do'stlarimdan biri esa, tilini bir qarich qilib meni koyimoqqa
boshladi: «Sening qilgan bu ishing oqillarga yarashmaydi. Egni durust kiyim, childirmasi
bir tiyinni ko'rmagan xonandaga darveshlik kiyimini berib yaxshi- ish qilmading».

Buningdek sozandalar bu uydan ketsa, yaxshi,
Qaytadan ko'rinmasin qadamlarining naqshi.

O'z og'zini ochdi-yu, bo'kirib boshladi kuy,
Tikanday tikka bo'ldi badandagi, har bir. mo'y.
Qo'rqqanidai to'zg'idi hovlida tovuq, xo'roz,
Miyamizni achitdi, kekirdak yirtgan ovoz.

Men dedim: «Yaxshisi shuki, menga e'tiroz bildirmagin, chunki bu odamning karomati
menga ayon bo'ldi». Do'stim dedi: «Unday bo'lsa, nega sen buning sababini menga
tushuntirmaysan, toki men ham xonandani ehtirom etib, hazil-mutoyiba qilib aytgan

gaplarimga uzr so'ray».

Men dedim: «Sababi shuki, muhtaram ustozim musiqa majlisiga bormagin, deb menga ko'p o'git-nasihat qilardi. Men bo'lsam uning gapiga kirmasdim. Bugun kechasi meni baxtli bir tasodif bu majlisga olib keldi. Bu xonanda tavba qilib, to umrimning oxirigacha bunday majlislarga qadam bosmaslikka ont ichishga majbur qildi».

Go'zal og'iz, shirin bo'g'iz va labdan chiqqan ovoz,
Kuy aytsa ham, aytmasa ham dil. erkalar, juda soz,
Ammo no'noq qo'shiqchining kekirdagin bezolmas
Ko'p ajoyib maqomlar ham: «Ushshoq», «Xuroson», «Hijoz».

HIKOYAT

Luqmoni hakimdan: «Odobni kimdan o'rganding?» deb so'radilar. Luqmon javob berdi: «Odobni beodoblardan o'rgandim, ularning harakatlaridagi menga maqbul bo'lmagan narsalardan o'zimni saqladim!»

Biror esli kishiga hatto hazil so'z aytsang
U shundan ham o'ziga chiqaradi xulosa.
Ammo ahmoq kishiga yuzlab hikmat o'rgatsang
Barchasi uning uchun tuyular hazil narsa.

HIKOYAT

Shayxlardan biriga shikoyat qilib dedim: «Falon kishi meni buzuv odam deyapti». Shayx menga dedi: «Sen uni yaxshilik bilan uyaltir!»

Uzing yaxshi bo'lsang yurish-turishda,
Sendan ayb topolmas hech bir yaramas.
Tanburning o'z sozi joyida bo'lsa,
Sozanda qulog'in burab o'ltirmas.

HIKOYAT

Hijoz safariga chiqqan mahalimda bir necha sofdil yoshlar menga hamroh bo'ldilar. Ular goho askiyabozlik qilishar va goho hikmatli she'rlar o'qishardi. Darveshlarning ichki dunyosidan voqif bo'lmagan va ularning dardi dillaridan bexabar bir obid to Bani Hilol rabotiga yetguncha bizga hamroh bo'lib bordi. Bani Hilol rabotida arablar qarorgohidan bug'doy rangli bir bola chiqib, shu qadar yoqimli ovoz bilan qo'shiq aytishga kirishdiki, samodagi qushlar yerga tushdilar. Obidning tuyasi uni ag'darib tashlab, sahroga qarab qochdi. Men dedim: «Ey shayx, bolaning qo'shig'i hatto hayvonga ta'sir etdi-yu, lekin senga ta'sir etmadi».

Bildingmi, tong chog'ida nima der menga bulbul:
«Nechuk odam sanalg'ay sevgidan bexabar dil?
Arab she'rin eshitgan tuya zavqidan o'ynar,
Senda zavqdan asar yo'q, hayvon ekansan butkul»»

Bog'da tong yeli essa, majnuntol tebranadi,

Chaqirtosh tebranmaydi, qotib qolgan abadiy.

Diqqat bilan boqolsang, barcha narsa zikr etar,
Buni tinglay oladi, kim ma'nidan boxabar.
Gulga yolg'iz bulbulmas kuylovchi ko'ngil bilan,
Gul ham uni ulug'lar tikansimon til bilan.

HIKOYAT

Bir podshohning umri tugadi, uning o'rniga qoladigan valiahdi yo'q edi. Podshoh vasiyat qildiki, ertalab azonda shaharga birinchi bo'lib kirgan odamga toj kiygizing va mamlakatni uning ixtiyoriga topshiring. Ittifoqo o'sha kuni ertalab shaharga bir gadoy kirdi. Bu gadoyning umri burda non yig'ishu egnidagi juldur kiyimi yamog'i ustiga yamoq solish bilan o'tardi. Davlat a'yonlari va mamlakatning mo'tabar zotlari podshohning vasiyatini bajo keltirdilar. Saltanat va xazinalarning kalitlarini gadoyga topshirdilar va u bir qancha mahal hukmronlik qildi. Lekin oradan ko'p vaqt o'tmay davlat a'yonlaridan ba'zilar unga itoat etishdan bo'yin tovladilar. Qo'shni mamlakatlarning podshohlari har tomondan unga qarshi qo'shin torta boshladilar. Xullasi kalom, aholi bilan dushman qo'shini birlashib, mamlakatning ayrim shaharlari uning qo'l ostidan ajralib chiqdi.

Gadoy-podshoh bu voqealardan qattiq qayg'uga botib o'tirganida gadoychilik qilib yurgan mahalida qadrdon bo'lgan bir do'sti uzoq safardan qaytdi. U do'stining bu qadar yuksak mansab egasi bo'lganini ko'rib dedi: «Xudoi taologa shukurlar bo'lg'aykim, gulingdan tikan ajrab chiqibdi, qashshoqlik tikani esa oyog'ingdan sug'urilibdi. Baxting yor, toleing madadkor bo'lib, shunday martabaga yetibsan. Haqiqatan ham mashaqqatning oxiri rohatdir».

Gullar ba'zan ochiladi, ba'zan bo'ladi xazon,
Daraxtlar ham goh yalang'och, goh kiyar yashil chopon.

Gadoy-podshoh dedi: «Ey aziz do'stim, sen meni qutlama, balki ta'ziya bildir, chunki sen ko'rgan mahalda non g'amini yegan bo'lsam, hozir jahon g'amini yemoqdaman!»

Mol, dunyo bo'lmasa-chi, qayg'umiz yurak dog'lar,

Agar bo‘la qolsa-chi, mehri oyoqni bog‘lar.
Jahon tashvishidir eng og‘ir balo,
Bo‘lsa ham, bo‘lmasa ham qiyin mojaro.

Agar sen istasang boylik va davlat,
Eng katta boylikka tengdir qanoat.
Etaging to‘ldirsa bir boy zar bilan,
Sen unga qarama shod nazar bilan.
Katta kishilardan eshitdim har gal,
Darveshlar chidami boylikdan afzal.

HIKOYAT

Bir odamning do‘sti podshoh xizmatida edi. Ular uzoq muddat bir-birlari bilan ko‘rishmadilar. Bir kishi undan so‘radi: «Do‘stingni ko‘rganingga ko‘p vaqt bo‘ldimi?» U javob berdi: «Uni ko‘rish orzuim ham yo‘q». Tasodifan do‘stining yaqinlaridan biri shu yerda edi, uning javobini eshitib, hayron bo‘lib so‘radi: «Senga qanday yomonlik qildiki, uni ko‘rging kelmay qoldi?» U javob berdi: «U hech qanday yomonlik qilgani yo‘q, lekin podshoh xizmatida bo‘lgan odamni amaldan bo‘shagandan keyin ko‘rish kerak, men o‘z rohatim uchun do‘stimning falokatga duchor bo‘lishini istamayman».

Mo‘lu ko‘l, kattakon amalga mingach,
Do‘stini tanimas, ko‘zin bosib yog‘.
Oshnolar yoniga hasratla borur
Amaldan haydalib, ojiz qolgan chog‘.

HIKOYAT

Bir sohibdilga dedilar: «Oftob g‘oyatda go‘zal bo‘lganiga qaramay, hech kimsa uni sevgani va oshiqi shaydosi bo‘lganini eshitmadik». Sohibdil javob berdi:

«Buning sababi shuki, u har kuni ko‘rinadi, lekin kishda ko‘zdan pinhon bo‘lgani uchun hamma uni yaxshi ko‘radi».

Do‘stni-ku yo‘qlamoq zarra ayb emas,
Ammo «Bas!» deguncha boravermagil.
Boshqalar tergashin yoqtirmas bo‘lsang,
O‘zingni avvalo o‘zing tergagil.

HIKOYAT

Damashqdagi do‘stlarimning suhbatini jonimga tegib, shahardan bosh olib Quddusi sharif biyoboniga jo‘nadim-da, hayvonlar bilan ulfatlashib, to faranglar qo‘liga asir

tushgunimcha o'sha yerda yashadim. Meni yahudiylar bilan birga qo'shib Taroblis xandaqini qazishga olib borib ishlatdilar. Halablik sardorlardan biri men bilan oshna edi, yonimizdan o'ta turib, meni tanib qoldida, xitob qildi: «Ie, bu qanday hol!» Men unga: «Nima ham deyman?» deb javob berdim.

Odamlardan qochib tog'u tosh ketdim,
Xudo deb uzildim insonlar bilan.
Bu soat holimni o'zing qiyos et,
Hozir og'ildaman oh-fig'onlar bilan.

Yotlar bilan birgalashib kezgandan ko'ra gulshan,
Do'stlar ichra mayli edi bo'lsa oyoqda kishan.

Ahvolimga achinib, o'n dinor to'lab, asirlikdan xalos etdi va o'zi bilan Halabga olib ketdi. U yerda yuz dinorlik qalin puli bilan qizini menga nikohlab berdi. Oradan sal vaqt o'tgach bilsam, qizi badfe'l, shallaqlari va o'jar ekan, tilini zahar qilib, jonimdan bezor eta boshladi:

Yaxshi erkak uyidagi yomon xotin, misoli —
Bu dunyoda erkak uchun jahannamning timsoli.
Yomon xotin suhbatidan qochib, qidir panohi,
Jahannamning olovidan o'zing saqla, ilohiy.

Oxiri bir kun basharamga tik boqib, ta'na-malomatlar bilan dedi: «Sen, otam o'n dinor barobariga faranglardan xalos etgan odam emasmisan?» Men javob berdim: «Ha, otang o'n dinor barobariga faranglardan ozod etib, yuz dinor barobariga changalingga topshirgan odam men bo'laman!»

Eshitdim bir sipoh kunlardan bir kun
Bo'ri changalidan qutqardi qo'yni.
Oqshom qo'y bo'g'ziga pichoq ishqadi,
Shunda qo'y yalinib unga yig'ladi:
«Avvali bo'ridan qutqargan sensan,
Bilsam, o'sha bo'ri o'zing ekansan».

HIKOYAT

Bir podshoh bola-chaqasi ko'p bir xudojo'ydan so'radi: «Aziz vaqtingni qanday o'tkazasan?»

Xudojo'y javob berdi: «Kechasi sahargacha yaratganga munojot qilaman, saharlarda ehtiyojdan chiqish uchun duo o'qiyman, kun bo'yi esa nafaqai ahli ayol uchun yelib-yuguraman.

Podshoh obidning muddaosini angladi, unga maosh tayinlab, uning tirikchilik tashvishidan qutqarishni buyurdi.

Bola-chaqa qayg'usida band bo'lg'an kishi
Juda qiyin tinch turmushi xayol qilmagan.
Farzandlar qayg'usi: kiyimi, noni
Esingdan chiqarar sayri samoni.

Kunduzi ko'nglimda qilaman qaror,
Bu kecha tangrini topay, deb bir bor.
Qachonki xuftonning vaqti keladi —
Ro'zg'orim tashvishi kela turadi.

HIKOYAT

Shom (Suriya) obidlaridan biri o'rmonda istiqomat qilar va ovqat o'rniga daraxtlarning yaproqlarini yerdi. Bir podshoh uni ziyorat qilgani kelib dedi: «Agar maslahat ko'rsangiz, shaharda siz uchun bir qasr qurdirib beray, tokim o'zingiz osuda ibodat bilan shug'ullana oling, o'zgalar ham sizning muborak nafasingizdan bahramand bo'lsinlar va ular ham sizdan ezgu odatlarni o'rgansinlar». Obid podshohning taklifini rad etdi. Vazirlardan biri unga dedi: «Podshohning ko'ngli uchun bir necha kun shaharga borishingiz, u aytgan qasrda yashab turishingiz kerak edi. Basharti, begona odamlar qimmatli vaqtigingizni olib, ko'nglingizni ozurda qilgudek bo'lsa, yana ixtiyor o'zingizda bo'lardi».

Obid taklifni qabul qilib, shaharga bordi. Podshohning dilkusho va ruhafzo bog'idan unga joy berdilar.

Qip-qizil gullari go'zallar yuzi,
Sunbuli jingalak sochining o'zi.

Podshoh darhol uning huzuriga go'zal bir kanizakni yubordi.

Bu malak surat, tovuş raftor,
Oyjamolni ko'rgach taqvodor,
Oshiqi shaydo bo'lib qolar,
Qo'lidan ketar sabru qaror.

Keyin podshoh unga sohibjamol — husnda bemisol bir qulni ham bag'ishladi.

Ko'z har qancha boqsa ham to'ymasdi jamolidan,
Xuddi chanqoq kishiki Firotning zilolidan.

Obid lazizatli taomlar yemoqqa va bashang liboslar kiymoqqa boshladi, totli mevalarning xushbo'yidan kayf qilib, qul va kanizakning husnu jamoli tomoshasi bilan band bo'ldi. Donishmandlar: «Go'zallar zulfi aql oyog'iga kishanu, ziyrak qushlarga tuzoqdir» deydilar.

Dunyoda bor bilganimni, ishonchimni boy berib,
Ziyrakkina qush edimu, tuzog'ingga ilindim.

Xullasi kalom, obidning taqvosiqa zavol yetdi. Axir, deydilar-ku:

Mayli kim bo'lmasin: pirmi, muridmi,
Pok nafas, yoki zo'r donishmand,
Bu dunyoga qadam qo'yishi bilan oq
Pashshadek oyog'i bo'lur bolga band.

Bir kun podshoh obidni ko'rgisi keldi. Qarasaki, shayxning qiyofasi tamoman o'zgaribdi; tani oqarib, rangi qizarib, o'zi semirib ketibdi. U shohi yostiqa yastangan bo'lib go'zal qul tovuq patidan yasalgan yelpig'ich bilan uning bosh tomonida turardi... Podshoh uning sihat-salomatligidan mamnun bo'lib, har borada suhbatlashib o'tirdi. Suhbat oxirida shoh dedi: «Olamda men ikki toifa odamni yaxshi ko'raman: olimlaru shayxlarni. Ularni mendek yaxshi ko'radigan odam yo'q!» Podshohning ko'pni ko'rgan faylasuf vaziri ham shu yerda edi, u dedi: «Ey hukmdor, do'stlikning sharti budirki, har ikkala toifaga ham yaxshilik qilmoq lozim: olimlarga oltin berginki, ular ilmlarini takomillashtirsinlar, shayxlarga hech narsa berma, ular obidliklaricha qolsin».

Go'zal chiroq, toza yuzli xotinga
Upa-elik, zebu ziynat kerakmas.
Erkin-ozod, yetuk aql darveshlar
Non qidirib ko'cha-ko'yni izg'imas.

HIKOYAT

Bir podshohning boshiga mushkul ish tushdi. U: «Agarda shu ish ko'nglimdagiday anjom topsa, obidlarga buncha dirham (pul) beraman», deb ahd qildi. Orzusi ushalib, ko'ngli xotirjam bo'lgach, ahdini amalga oshirmoqchi bo'ldi. Uzining yaqin qullaridan biriga bir hamyon pul berib, obidlarga ulashishni tayinladi.

Qul oqil va hushyor edi, kun bo'yi shaharni kezib, qosh qorayganda podshohning huzuriga qaytdi, hamyonni o'pib podshohning oldiga qo'yib dedi:

«Qancha axtarmayin birorta ham obidni topa olmadim», Podshoh dedi: «Bu qanday gap o'zi, bilishimcha, mamlakatda to'rt yuz nafar shayx-obid bor». Qul dedi: «Ey podshohi

olam, obid bo'lgan odam pulni olmaydi, pulni olgan odam esa, obid bo'lolmaydi». Podshoh kulib yubordi-da, suhbatdoshlariga dedi: «Xudojo'ylarni qanchalik sevsam, ehtirom etsamu bu beorga qarshi qancha adovat saqlasam-da, e'tirof etishga majburmanki, uning (ya'ni qulning) gapi haq».

HIKOYAT

Bir darvesh bir xonadonda mehmon bo'ldi. Uy egasi nihoyatda qo'li ochiq — saxiy edi. Bir necha fozil va aqli rasolar shu xonadonga yig'ilishgan bo'lib, fazl ahllarining odaticha hazil-mutoyiba qilib, yoqimli latifalar aytishib o'tirishardi. Darvesh sahro kezib, tinkasi qurigan va nihoyatda och edi. Majlis ahlidan biri hazillashib dedi: «Sen ham biror narsa aytib bersang bo'lardi». Darvesh aytdi: «Mening boshqalar yanglig' fazlu kamolim yo'q, bir narsa o'qigan ham emasman, bir bayt o'qib beraman, shu bilan qanoatlanib qo'ya qolinglar». Majlis ahli bir og'izdan: «Xo'p, o'qigin!» dedilar. Darvesh o'qidi:

Men ochmanu ro'paramda dasta non, qaymoq kabi,
Xotin hammom eshigida o'tirgan bo'ydoq kabi.

Hamma kulib yubordi va uning hazilini maqbul topib, oldiga dasturxon yozdilar. Uy egasi, darveshga dedi: «Azizim sal sabr qilgil, xizmatkorlar senga qiyma kabob tayyorlab chiqadilar». Darvesh boshini ko'tarib kuldi-da, dedi:

Men o'tirgan dasturxonda qiyma bo'lmasa bo'lmas,
Och kishiga qoq non o'zi qiyma go'shtdan kam emas.

HIKOYAT

Bir murid o'z piriga dedi: «Nima qilsam ekan xaloyiqdan juda ozurdaman, ular hadeb kelavergani sababli aziz vaqtim bekorga talaf bo'ladi, tashvishda o'tadi. Pir dedi: «Ularning kambag'allariga biror narsa qarz ber, boylaridan esa, biror narsa qarz so'ra, shunda ular uyingga sira kelmaydigan bo'ladilar.

Musulmon qo'shiniga gado sarkarda bo'lsa,
Tilanib qolmasin, deb kofir Chinxa qochardi.

HIKOYAT

Bir faqix; (huquqshunos) otasiga dedi: «Voizlarning dabdabali va bezakli so'zlari menga sira ta'sir etmaydi, chunki ularning gapirgan gaplari qilgan ishlariga mos kelmaydi.

Tarki dunyo qilmoqni xalqqa o'rgatar
O'zi-chi, yig'adi kumush, g'alla, zar..

Har olim aytganin o'zi qilmasa,
Ne ajab xalq uning so'zin ilmasa?!

Olim o'sha kishi — yomonlik qilmas,
O'z so'zin aksini qilg'uchi emas.

Tanparvarlik, to'yin hayot payidan bo'lgan olim,
Yo'lboshchilik qila olmas, o'z-o'zidan bo'lar gum.

Otasi dedi: «Ey o'g'lim, shunday bir asossiz mulohaza bilan nasihatgo'ylardan yuz o'girib, barcha olimlarni qoralash, aybsiz olim axtaraman, deya ilm o'rganishdan bebahra qolmoq oqillarga munosib ish emasdir. Bu ishing bir ko'rning holiga o'xshaydi. Ko'r bir kuni «kechasi loyga botib qolib: «Ey musulmonlar, menga chiroq tutsanglar-chi, axir», deganida, bir hazilkash ayol: «O'zing chiroqni ko'rmaysanu chiroq yorug'ida nima ko'rarding!» deb xitob qilgan. Shunga o'xshash, voizlar (nasihatgo'ylar) majlisi ham chopon-furushlar do'koni kabi. Naqd puling bo'lmasa choponfurushlik do'konidan mol ololmaysan, voizlar majlisida ixlos qilmasang, ko'nglingda xotirjamlik paydo bo'lmaydi».

Olim aytganiga jon qulog'in tut mahkam,
Uz so'zi ishiga teng bo'lmagan chog'ida ham.
Maqtanchoq kishilarning gaplari erur bekor,
Uxlagan uxlaganni uyg'otganmi biror dam?
Devorga yozilgai bo'lsa ham o'git,
Unga amal qilgay esi bor odam,

Xonaqohdan madrasaga keldi yurakli kishi
Va tariqat ahli bilan ulfatchilikni uzdi.
Men so'radim: «Olim bilan xudojo'yni farqin ayt,
Nima uchun olimlarga tortimingni ko'rguzding?»
Dedi: «Obid to'fon qo'psa sholchasin axtaradi,
Olim esa suv g'arq qilgan kishini qutqaradi».

HIKOYAT

Bir necha chapani bezorilar bir darveshni bo'ralab so'kdilar, qattiq haqorat qildilar. Darvesh shikoyat qilib o'z piri oldiga borib, boshiga tushgan savdolarni gapirib berdi. Piri dedi: «Ey qo'zim, darvesh xirqasi qanoat va chidam libosidir. Buni kiygan odam har bir zulmga sabr-toqat etmog'i kerak, aks holda darvesh libosini yechib tashlashga to'g'ri keladi».

Katta daryo bir tosh bilan loyqalanib qolmaydi,
Ranjiydigan bilimdonni jildiragan ariq, de.

HIKOYAT

Mast bir yigit yo'l chekkasida uzala tushib, olamdagi o'tgan-ketgandan bexabar yotardi. Bir xudojo'y o'sha yerdan o'tarkan, bu jirkanch manzaraga boqdi. Yigit mastlik uyqusidan bosh ko'tarib, shu oyatni o'qidi. «Mo'minlar jirkanch narsalar yonidan o'tarkanlar, karam yuzasidan o'zlarini uni ko'rmaganga solishlari lozim».

Bir gunohkor uchratdingmi, shafqat qil, aybin yashir,
Gunohidan jirkansang ham, ko'rib-ko'rmay o'ta ber.

Gunohkordan yuz o'girib keta berma, hoy, yigit,
Unga aybin kechirganlar ko'zi bilan qaragil.

Men-ku, ushbu qiliq bilan bir nomardlik qilibman,
Sen-chi, menga juvonmardlik qilmoqlikka yaragil.

HIKOYAT (MANZUMA)

Bag'doddan bir ertak tinglangiz endi:
Bayrog'u Darparda so'z talashardi.
Jangovar yurishdan chang bosgan
Bayroq Pardaga do'q bilan aytar: «Menga boq,
Ikkimiz bir xoja dargohidamiz,
Senu men sultonning borgohidamiz;
Men bir dam yumushdan bo'shaganim yo'q,
Erta-kech safarda, bilmayman hordiq.
Sen esa bilmaysan qo'rg'on nimadi,
Changu shamol nima, yobon nimadi.
Men ildam, g'ayratim cho'ngdir albatta,
Xo'sh, sening izzating nimaychun katta?
Doim to'lin oydek yuzlar bilan sen,
Sochi rayhon dilbar qizlar bilan sen.
Men esa, otboqar qo'lida sarson,
Safardan bo'shamay doim sargardon».
Parda der: «Boshimni tutaman quyi,
Sening mag'rur boshing osmon bo'yi,
Har kim kekkaygancha gardanin cho'zsa,
Ajabmas o'z-o'zi bo'ynini uzsa».

HIKOYAT

Bir donishmand bir pahlavonni ko'rdi, u darg'azab bo'lib, og'zidan oq ko'piklar sochmoqda edi. Donishmand odamlardan: «Bunga nima bo'ldi?» deb so'radi. «Falonchi

haqorat kildi», deb javob berdilar. Donishmand dedi: «Bu razil odam ming botmon toshni ko'tarishga qodiru, nega bir og'iz gapni ko'tara olmaydi?»

Mushtim zo'r, deb lof urib, erkakman, deb kekkayma,
Sen kabi hebbimlarga na erkak, na xotinlik.
Birovlarning og'ziga musht tushirgan mard emas,
Qo'ldan kelsa, o'zgalar og'zin qilgil totimlik.

HIKOYAT

Bir mo'tabar odamdan ixvonussafo (beg'araz do'stlar) haqida so'radim. U shunday javob berdi: «Ular eng kamida, do'stlar xohishini o'z manfaatlaridan yukori qo'yadilar. Donolar: «O'zi bilan o'zi ovora bo'lgan birodar — birodar ham, qarindosh ham emasdir», deganlar».

Yo'l yo'ldoshing qistab tursa, yo'ldoshim, deb chog'lama
Ko'ngli senda bo'lmaganga sen ham ko'ngil bog'lama?
Qarindoshing bo'la qolsa diyonatsiz, beadab,
Sen ham undan qarindoshlik ipin uzsang, yaxshi gap.

Yodimda, muxoliflarimdan biri mening bu baytimga e'tiroz bildirib dediki: «Ollohi taolo o'z kalomida rahmsizlikni man' etgan, kavm-qarindoshlarni sevishni buyurgan, sening aytganlaring esa bunga tamomila ziddir». Men unga dedim: «Noto'g'ri gapirayapsan, qur'onda bunday deyilgan: «Agar ota-onang sa'y g'ayrat ko'rsatib, menga sherik bo'lishga undasalar ularga itoat etma».

Xudodan qaytgan mingta urug'dan
Bitta yot oshnoga bersang arzir tan.

HIKOYAT (MANZUMA)

Bag'dodda bir quvnoq keksa bor erdi,
Qizini kavushdo'z yigitga berdi.
Ayovsiz davangi shunchalar so'rdi,
Qizning dudog'idan qonlar yugurdi.
Ertalab otasi buni ko'radi,
Kuyovi oldiga borib so'radi:
«Buncha chaynamasang, cho'zmasang ahmok,
Kavushlik terimas, bu nozik dudoq».
Kulgi-chun aytmadim, menga quloq sol,
Hazilni tashla-yu, jiddiysini ol:
Birovning ta'bida yomonlik bo'lsa,
Ulgancha qoladi, bu turgan narsa.

HIKOYAT

Bir faqih (huquqshunos)ning nihoyatda xunuk bir qizi bor edi. U qiz bo'yga yetganida shuncha sepu boyligiga qaramasdan hech kimsa unga uylanishni istamadi.

Xunuk kelin egnida
Nafis libos ko'rksizdir.

Nihoyat, faqih qizini bir ko'rga erga berishga majbur bo'ldi. Deydilarki, o'sha mahalda Sarandib (Seylon)dan ko'r ko'zini ocha oladigan bir tabib keldi. Faqihdan: «Nega kuyovingning ko'zini davolatmaysan?» deb so'radilar.

Faqih javob berdi: «Ko'zi ochilgach, qizimni taloq qiladi deb qo'rqaman».

Badbashara xotinga ko'zi ko'r er yaxshidir.

HIKOYAT

Bir donishmanddan: «Sahovat yaxshimi yoki shijoat yaxshimi?» deb so'radilar.
Donishmand javob berdi: «Saxovat bo'lgach shijoatning nima hojati bor?»

Qulon tutar Bahrom go'ring qudrati emas uncha,
Bir chigirtka oyog'ini sudragan qumursqacha.

UCHINCHI BOB — QANOATNING FAZILATI BAYONI.

HIKOYAT

Bir mag'ribiy gadoy Halabdagi bazzozlik rastasida derdi: «Ey davlatmandlar! Basharti sizlarda insofu, menda qanoat bo'lganda edi, olamda tilanchilik degan gap qolmasdi».

Davlatmand kilg'il, ey qanoat, meni,
Chunki yo'qdir sendan yaxshiroq ne'mat.
Luqmonning murodi — sabr burchagi,
Sabrsiz kishida bo'lmaydi hikmat.

HIKOYAT

Misrda ikki amirzoda bor edi. Ulardan biri ilm o'rganish bilan, ikkinchisi esa, mol-dunyo to'plash bilan shugullandi. Oqibatda, biri o'z asrining bemisl olimi, ikkinchisi esa, Misr podshohi bo'ldi. Shundan keyin davlatmand amirzoda olim amirzodaga tahqir nazari bilan boqib dedi: «Men saltanatga ega bo'ldimu, sen hamon xor-zor bo'lib yuribsan». Shunda olim amirzoda dedi: «Ey birodar, men parvardigorga ko'proq shukur aytmog'im kerak, zeroki, men payg'ambarlar merosiga ega bo'ldim, ya'ni ilm-fanni egalladim, sen

bo'lsang, Fir'avn hamda Homonning merosiga ega bo'lding, ya'ni Misr mamlakatiga podshoh bo'lding».

Ezilgan bir chumoliman oyoq ostda jim,
Arimasman va dastimdan nolimas hech kim.
Odamlarga ozor bermoq uchun yo'q kuchim,
Shukrim qanday izhor etay bu ne'mat uchun.

HIKOYAT

Eshitdimki, bir darvesh faqirlik o'tida kuyar, jandasidagi yamoq ustiga yamoq quyar va o'z ko'ngliga tasalli berish uchun ushbu baytni takrorlardi:

Biz rozimiz bo'lsa agar oddiy chakmon, qotgan non,
Bizga mehnat zahmatidan o'zga minnati yomon.

Bir odam unga dedi: «Nega bu yerda o'tiribsan, shu shaharda yashaydigan falonchi nihoyatda lutfu karamli va saxovatlidir, u darveshlar xizmatiga bel bog'lagan va ularning dilini ovlashga o'zini chog'lagandir. Agar u sening shu holingdan xabar topsa, zo'r mamnuniyat bilan lutfu ehson qiladi».

Darvesh dedi: «Jim bo'l, ehson so'rab birovga xor bo'lgandan ko'ra, muhtojlik, ochlikda o'lgan yaxshidir».

Kiyim so'rab badavlatga parcha qog'oz yozgandan
Parcha-parcha yamoq tikib, sabr qilgan yaxshiroq.
Qo'shning soyasida agar borar bo'lsang jannatga,
Xudo haqi, do'zaxga teng, uqubati besanoq.

HIKOYAT

Xurosonlik ikki darvesh birgalikda safar qilishardi. Ulardan biri zaif edi, chunki kun oralatib kechqurun iftor qilardi. Ikkinchisi baquvvat edi, chunki kunda uch mahal ovqatlanardi. Tasodifan ularni bir shaharda josuslikda aybdor qildilar, har ikkalalarini bir xonaga qamab, eshikni loy bilan suvab tashladilar. Oradan ikki hafta o'tgach, ularning gunohsiz ekanliklari ma'lum bo'lib, eshikni ochganlarida baquvvat odam o'lib, zaifi tirik qolganini ko'rdilar. Bu hol hammani hayratga soldi. Bir donishmand dedi: «Agar aksincha bo'lganida taajjublanishga arzirdi, zero, ulardan biri ko'p ovqat yeyishga odatlangan edi, ochlikka bardosh bera olmay o'ldi. Bunisi, ovqatni juda oz yeyishga odatlangan edi, nochor sabr etib, halokatdan xalos bo'ldi».

Odam oz yemoqni odat aylasa,
Boshga ochlik tushsa chiday biladi.

Farovonlik ichra ko'pga o'rgangan,
Tanglikda qolganda ochdan o'ladi.

HIKOYAT

Olimlardan biri o'z o'g'lini ko'p ovqat yemakdan tiyib: «Ko'p yemak tanga zarar», dedi. O'g'li unga aytdi: «Ey ota, odamni ochlik o'ldiradi. Eshitmaganmisiz, zariflar (askiyachilar): «Ochlik azobini chekkandan ko'ra — to'qlikdan o'lgan yaxshiroq», deydilar.

Ko'p yema, og'zingdan chiqib ketmasin,
Och yurma zaiflik jondan o'tmasin.
Ovqatdan tanaga keladi lazzat,
Ammo ortiqchasi ketirar zaxmat.

Gulshakar zarardir ko'p yesang agar,
Me'yorida yesang, non xam gulshakar.
Me'da to'lib ketib, og'risa qorin,
Nafi bo'lmas dori-darmonlar barin.

HIKOYAT

Vosit shahrida so'fiylar bir baqqoldan bir necha dirham qarzdor bo'lib qolgan edilar. Baqqol xar kuni pulini qistab, og'ziga kelgan so'zni qaytarmay ularni haqorat qilardi. So'fiylar uning malomatidan qattiq iztirob chekardilaru, lekin chidashdan bo'lak choralari yo'q edi. Ular orasidagi bir donishmand dedi: «Baqqolga dirham va'da qilgandan, nafsga taom va'da qilish osonroq».

Agar bo'lsa darvozabon jafosi,
U ne'matdan uzoq bo'lgan yaxshiroq.
Qassoblarning xunuk talablaridan
Go'shtga yetolmasdan o'lgan yaxshiroq.

HIKOYAT

Bir dilovar yigit tatarlar bilan bo'lgan jangda og'ir yarador bo'ldi. Bir odam unga: «Falon savdogarda shifobaxsh dori bor, so'ragin, balki berar», dedi. Deydilarki, o'sha savdogar o'zining baxilligi bilan mashhur edi.

Bo'lsa dasturxonida non o'rnida gar oftob,
Ro'shinolik ko'rmas erdi to qiyomat hech kishi.

Dilovar yigit dedi: «Dori so‘rasam, yo berar, yo bermas, bergan taqdirda ham, davo bo‘lish-bo‘lmasligi ma’lum emas. Xulosai kalom, undan dori so‘rash — zahri qotil so‘rash bilan barobardir».

Achchiq kovul olib yesang xushtabiat kishidan,
Shirinroqdir badfe’lning shakari, kishmishidan.

Hukamolar demishlar: «Agarda obro‘ni olib, obi hayot sotsalar, oqil odam uni olmaydi, chunki minnat bilan tirik yurgandan, izzat bilan o‘lmoq a’lo».

Jirkanchdir xor bo‘lib topilgan ovqat,
Qozon to‘lar, ammo or bilan faqat.

HIKOYAT

Olimlardan birining bola-chaqasi ko‘p edi-yu, topish-tutishi oz edi. O‘ziga muxlis bo‘lgan bir mansabdorga ahvolini so‘zladi. Mansabdor uning shikoyatini eshitib, qosh-qovog‘ini soldi, olim odamning tama’lanishi unga jirkanch ko‘rindi.

Baxtsizlikda qovoq uyib kirma do‘sting yoniga,
Talx aylama do‘stingni ham rohatu ishratini.
Biror hojat bo‘lganda ham ochiq chehra, xandon kir,
Hojatingni chiqarguchin buzmay kayfiyatini.

Deydilarki, mansabdor olimning maoshini bir oz oshirdi-yu, lekin ixlosini ancha kamaytirdi. Olim bir necha kundan keyin mansabdorning odatdagi do‘stona muomalasidan asar ko‘rmay, dedi:

Nonim oshdi, obro‘ kamaydi, biroq,
Xorlikdan ko‘ra yo‘qchilik yaxshiroq.

1. ↑ «Guliston»ning ko‘pgina qo‘lyozma nusxalari va toshbosma nashrlarida har bir she’riy parchaning ustiga «misra», yo «bayt», yo «masnaviy» yo «kit’a» deb yozilgan. Lekin «Guliston» ning ilmiy-tanqidiy tekstini tayyorlagan ozarbayjon olimi Rustam Alievning aniqlashicha, she’riy parchalar ustidagi bu nomlar keyingi asrlarda qo‘yilgan ekan. (R. Komilov)
2. ↑ Yunus— kur’ondagi afsonaviy payg‘ambarlardan biri. Go‘yo qirq kun balik qornida yashagan ekan. (G‘afur G‘ulom izohi)